

Cumhuriyet Modernleşmesinin Taşıyıcısı Olarak Mefkûreci Öğretmen

Serkan Turgut

Öz: Bu çalışma, Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinin halka aktarılması sürecinin en önemli unsurlarından olan Cumhuriyet öğretmeni imgesini odağa almaktadır. Yaptığımız çalışmanın temel amacı; erken Cumhuriyet dönemi bağlamında Türk modernleşme sürecinin ülkenin en ücra köşelerindeki temsilcileri ve tatbik edicileri olan “Cumhuriyet öğretmenleri” gerçekliğini sorunsallaştırmak, bu dönemin öğretmen imgesinin oluşumunu anlamaya çalışmak ve bu imgenin içerimlerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışma nitel araştırma yöntemi çerçevesinde tasarlanmış ve çalışma verileri oldukça geniş bir alandan toplanmaya çalışılmıştır. Çalışma bu kapsamda giriş ve sonuç kısımları dışında üç ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlıkta, Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinin ideolojik ve politik temelleri takip eden başlıkta Cumhuriyet öğretmeni kimliğinin devlet söyleminden öğretmen dergilerine hangi özelliklerle inşa edildiği, son başlıkta ise Cumhuriyet öğ- retmeninin siyasal işlevleri tartışmaya açılmaktadır. Yapılan araştırma, toplumun yüzde sekseninin köylerde yaşadığı bir dönemde, modernleşme sürecinin en önemli unsurları olarak öğretmenlerin vazifelendirildiğini göstermektedir. Dönemin az sayıdaki öğretmen kadrosunu artırmak ve onları toplumu dönüştürme isteğiyle ülkenin en ücra köşelerine gönderebilmek ise zor bir hedeftir. Bu kapsamda, etkileri günümüze değin sürecek mefkûreci Cumhuriyet öğretmeni kimliğinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Devlet söyleminde inşa edilen bu kimlik, dönemin öğretmenleri tara- fından da sahiplenilmiş, yeniden üretilmiş, idealize edilmiş bir kimlik özelliği göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Millî eğitim ideolojisi, öğretmen, erken Cumhuriyet dönemi, Türk modernleşmesi, Kemalizm.

Abstract: The present study focuses on the republic teacher image as one of the most important elements in trans- ferring Republican era Turkish modernization to the public. The primary aim of our study was to problematize the “republic teachers” reality as the representatives and implementors of the Turkish modernization process within the context of early Republic era; try to understand the formation of the teacher image of this period and to put forth the implications of this image. In this scope, the study was designed within the framework of the qualitative research method and study data were tried to be collected from a wide range. As such, the present study is comprised of three main headings apart from the introduction and conclusion sections. The first heading focuses on the ideological and political foundations of the Republic era Turkish modernization, followed by the characteristics with which the identity of republic teachers has been built from state discourse to teacher magazines and the final heading opens the political functions of the republic teachers for discussion. Our study shows that teachers were appointed as the most important elements of the modernization period during a time when eighty percent of the society lived in villages. It is a very difficult goal to increase and try to send the small number of teacher staff members to the most distant regions of the country in an effort to transform the society. In this scope, it is observed that the identity of the idealist republican teacher has been put forward with its effects ongoing until today. This identity that was built as part of the state discourse was also embraced and regenerated by the teachers of the era and displays characteristics of an idealized identity.

Keywords: National education ideology, teacher, early period Turkish Republic, Turkish modernization, Kemalism.

@ Dr., BAYETAV (Bir Arada Yaşarız Eğitim ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı). serkanturgut_@hotmail.com

ID <https://orcid.org/0000-0002-3033-4250>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/M0677
insan & toplum, 2023; 13(1): 126-158.
insanvetoplum.org

Başvuru: 16.05.2021
Revizyon: 27.12.2021
Kabul: 10.04.2022
Online Basım: 21.06.2022

Giriş

Erken Cumhuriyet dönemi, yeni bir paradigma ile toplumsal-kültürel yapının dönüştürülmesinde belirleyici olmuştur. Toplumun kendi içsel süreçlerinin bir sonucu olarak değil modernleşmeci bir kadronun, pozitivist anlayış doğrultusunda yürütmeye çalıştığı bu sürecin en önemli aracı ise eğitim kurumlarıdır. Cumhuriyet modernleşmesinin anlam dünyasını periferiye yayma görevi ise öğretmene atfedilmiştir. Bu tarzda bir misyonla tanımlanan öğretmen kimliğinin, geleneksel anlam dünyasının karşıtı ve onu modernleştirecek asli unsur olarak kurgulandığını görmekteyiz. Zira merkezin ulaşamadığı en ücra yerlerde öğretmen, merkezin sesi olarak modernleşmenin yürütücüsü ve tatbik edicisi olacaktır. Son yıllarda öğretmen kimliğinin bu özelliğine atıfta bulunan çalışmalara rastlanmakla birlikte bu sürecin mahiyetini tartışmaya açan çalışmalara pek rastlanmamaktadır.

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında, Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesi çalışmalarının çoğunlukla rakip ideolojik kutupların makro siyasal ve tarihsel anlatılar üzerinden lehte ve aleyhte argüman üretme alanı haline geldiği görülmektedir. Bu döneme yönelik görece az sayıdaki eleştirel çalışmanın ise çoğunlukla makro alana yöneldiği, içlerinden çok azının bu alandaki tartışmaların toplumsal-kültürel izlerini araştırmaya odaklandığı anlaşılmaktadır. Bunlardan bazıları Kemalist modernleşme ideolojisini; millî eğitim ideolojisi, “Tarih Tezi”, “Türk Ocakları”, “köycülük akımları”, “halkevleri”, “Ülkü Dergisi”, “kız enstitüleri”, “beden eğitimi dersleri”, “tarih ve vatandaşlık dersleri”, “köy enstitüleri” gibi konular üzerinden anlamaya girişen çalışmalar olmuştur. Köy enstitüleri etrafında dönen tartışmalar dışarıda bırakılırsa bu ve benzeri çalışmalarda öğretmenler araştırmanın odağında değil incelenen konular içerisinde tali bir boyutu oluşturmaktadır. Köy enstitüleri tartışmaları ise diğer tartışmalara benzer şekilde rakip ideolojilerin topyekûn ret ya da kutsallaştırma eğilimlerine paralel yürütülmektedir. Bu çalışmanın ana motivasyon kaynağı ve en önemli saiklerinden biri, böylesi bir eksikliği gidermek ile ilgilidir.

Yaptığımız çalışmanın temel amacı; erken Cumhuriyet dönemi odağa alınarak Kemalist modernleşme sürecinin ülkenin en ücra köşelerindeki temsilcileri ve tatbik edicileri olan “Cumhuriyet öğretmenleri” gerçekliğini sorunsallaştırmak, bu dönemin öğretmen imgesinin oluşumunu anlamaya çalışmak ve bu imgenin ideolojik-politik içerimlerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, ne tür bir öğretmen kimliği/miti yaratılmaya çalışıldığı, öğretmenlerin bu kimliğin yaratılmasına nasıl katıldıkları/eklemlendikleri, yaratılmak istenen bu kimliğin içerimlerinin neler olduğu sorularını tartışmaya açmaktadır.

Bu çalışma, mefkûreci öğretmen imgesinin inşasını ve bu sürecin Türk modernleşme ideolojisiyle ilişkisini araştırma problemi olarak ele aldığı için çalışma nitel araştırma yöntemi esas alınarak tasarlanmıştır. Çalışmanın ana sorunsalı, tarihsel bir süreç ve öğretmen figürü olunca araştırılabilecek veri kaynağı ise yazılı kaynaklarla sınırlı kalmaktadır.

Çalışma verileri, belirli tarihsel okumalar göz önünde bulundurularak amaçlı örnekleme tekniği çerçevesinde belirlenmiştir. Bu kapsamda modernleşme sürecinin esas toplumsal dönüştürücüsünün devlet aktörleri olması nedeniyle mefkûreci öğretmen söylemini anlamaya yönelik toplanacak tarihsel malzemenin temel kaynaklarından birinin başta Mustafa Kemal olmak üzere dönemin kurucu kadrosunun ve özel olarak da dönemin millî eğitim bakanlarının söylev ve demeçleri olmasına karar verilmiştir.

Çalışmanın ana problemlerinden biri de devlet söyleminde inşa edilen Cumhuriyet öğretmeni imgesine, dönemin öğretmenlerinin nasıl eklemlendiği meselesidir. Bu nedenle örnekleme dahil edilen diğer bir veri kaynağı, dönemin öğretmen yazınıdır. Bunu takip edebileceğimiz başlıca kaynaklar ise dönemin öğretmenlerinin okudukları yayınlardır. Bu kapsamda dönemin en önemli öğretmen dergisi, Muallimler Birliği'nin resmî yayın organı olan *Muallimler Mecmuası*'dır. Öğretmenlerin mesleki bilgilerini geliştirmeye ve onların bilgi ve deneyimlerini yaygınlaştırmaya odaklanan bu dergi, 1922-27 yılları arasında Arap alfabesiyle 1 Ocak 1930-35 yılları arasında ise Latin harfleriyle aylık olarak yayımlanmıştır. Bu dergiye ilişkin kullandığımız veriler, Latin harfleriyle yayımlanmaya başladığı andan son sayısına kadarki süreci kapsamaktadır. Başvurulan diğer süreli yayınlar ise *Ülkü Dergisi*, *Muallimin Sesi* ve *Yeni Kültür* gibi dergilerdir.

Nitel yöntemle yapılan çalışmalar, gerçekliğin nesnel bir resmini sunma iddiasında olmasalar bile çözümlenmeye çalışılan alanın derinlerine sirayet eden örüntü ve anlamları yakalamaya çalışırlar. Bu arayışa yaklaştıracılabilecek en önemli tutum ise araştırmacının incelenen alandaki veri kaynaklarını mümkün olduğunca çeşitlendirmeye çalışmasıdır. Bu temel kaygı ile mefkûreci Cumhuriyet öğretmeni imgesinin inşa sürecini tartışmaya açarken tarihsel materyaller mümkün olduğunca geniş bir alandan toplanmaya çalışılmıştır. Çalışmada doğrudan referans verilmesi bile dönemin ruhunu anlayabilmek açısından yukarıda bahsedilen ana hatlar dışında millî eğitime ait tüzük ve yönetmelikler, talimnameler, bakanlığın çıkardığı *Tebliğler Dergisi*, yine bakanlığın düzenlediği maarif şuraları ile dönemin eğitim politikalarına yön veren isimlerinin bu konudaki kitapları, dönemin öğretmen romanları ve bu döneme ilişkin öğretmen hatıratları, mefkûreci Cumhuriyet öğretmeni söylemini anlamak maksadıyla başvurulan kaynaklar olmuştur.

Araştırma verilerinin çözümlenme sürecine ilişkin kısa bir bilgilendirme yapmak yerinde olacaktır. Bu çalışmada kullanılacak kaynaklara karar verildikten sonra Ankara Milli Kütüphane’de ilgili yayınlar taranmış ve Cumhuriyet öğretmeni imgesiyle ilişkili olabileceği düşünülen sayfa ve bölümlere ulaşılmıştır. Yoğun bir tarama süreci sonrasında elde edilen ilk veriler, detaylı bir şekilde okunup elemeye tabi tutulmuş ve doğrudan öğretmenlik mesleğine ilişkin yazılar belirlenmiştir. Bir sonraki aşama ise öncelikle notlar alınarak yapılan ikinci bir okuma ve sonrasında kodlama yapılarak sürdürülen üçüncü okuma şeklinde devam etmiştir. Kod ve temalar bir taraftan incelenen kaynaklardan çıkarılmış bir taraftan da literatürdeki kavramsal araçlardan faydalanılarak belirlenmiştir. Bu kapsamda analiz sürecinin lineer bir çizgide ilerlemediği, döngüsel olarak alan verilerinden literatüre oradan tekrar temel kaynaklara gidilerek çalışıldığı söylenebilir.

Yukarıda konusu, amacı ve metodolojisi hakkında genel açıklamalarda bulunulan bu çalışmada; giriş ve sonuç dışında üç ana başlık bulunmaktadır. İlk başlıkta, çalışmanın bağlamını oluşturan erken Cumhuriyet döneminin ideolojik ve politik temelleri sorgulanmaktadır. Bu bölüm iki alt başlıktan oluşmaktadır, bunlardan ilki en genel düzeyde Osmanlı’nın son dönemlerinde başlayan modernleşme arayışlarına, ikinci alt başlık ise erken Cumhuriyet sonrası kurumsallaşan Türk modernleşme sürecinin genel özelliklerine ilişkindir.

Çalışmanın takip eden başlığı Cumhuriyet öğretmeni kimliğinin inşası üzerinedir. Bu kapsamda öncelikle bu kimliğe hiç ayrılmayacak şekilde yapışan/iliştirilen “mefkûrecilik” özelliği; yöneticilerin söylemleri, dönemin öğretmen dergileri ve öne çıkan öğretmen temalı romanlar çerçevesinde irdelenmiştir. Çalışmanın son başlığı ise Cumhuriyet öğretmenin siyasi işlevi üzerinedir. Bu başlıkta yeni rejimin yereldeki temsilcisi olan Cumhuriyet öğretmeni dolayısıyla Kemalizmin modernleşme ideolojisi ve halk algısı tartışmaya açılmaktadır.

Erken Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Anlayışı

Türk modernleşmesi, Kurtuluş Savaşı’yla başlayan bir süreç değil bundan önceki iki yüzyıllık bir sürecin devamı niteliğindedir. Bu nedenle Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketlerini anlayabilmek için Osmanlı’da başlayan gelişmelere genel hatlarıyla değinmek yerinde olacaktır.

Modernleşmenin Osmanlı Kökleri

Savaş meydanlarında yenilgiyle tanışan Osmanlı Devleti, 18. yüzyıl boyunca askerî alanda çeşitli modernizasyon çalışmaları yürütmüş, bu kapsamda Fransız

subaylar askerî okullarda eğitim vermeye başlamışlardır. Özellikle askerî okullar düzeyinde yürütülen modernleşme çabaları, 18. yüzyıl öncesinde Batılılarla sadece savaş meydanlarında karşılaşan Osmanlı için Batı ile savaş dışında başka etkileşim kanalları oluşmasına da yol açmıştır. Askerî alanda yürütülen bu çalışmaların en önemli sonucu, yeni bir toplumsal grubun oluşmasıdır. Lewis (2009), bu eğitimler sonucunda Batı dünyasıyla tanışmış, genelde Fransızca olmak üzere en az bir yabancı dil bilen, Batılılaşma yanlısı genç bir kara ve deniz subaylar grubunun oluştuğunu belirtmektedir.

Osmanlı modernleşmesinin başlangıcı olarak 18. yüzyıl askerî yenilgilerini işaret eden Şerif Mardin, Batılı düşüncelerin Osmanlı'ya girdiği diğer bir kanalın ise bu süreçte açılan elçilikler olduğunu belirtmektedir (Mardin, 1991). III. Selim'in 1792 yılında Avrupa başkentlerinde kurduğu bu elçilikler, Batılılaşma yanlısı başka bir grubun oluşmasına katkı sunmuştur. Elçiliklerde görev yapan kişiler döndükten sonra sarayda resmî görevler almış ve tıpkı askerî alandaki reformlar sonucu oluşan modernleşme taraftarlarına benzer bir grubun bürokrasi içerisinde de oluşmasına yol açmıştır. 18. yüzyıl modernleşme hareketleri sınırlı bir alanda gerçekleşmiş ve devletin gerilemesini engelleyecek bir nitelik kazanamamıştır. Fakat bu gelişmelerin en büyük sonucu, ilerleyen yıllarda modernleşme sürecini sahiplenecek ve yürütecek bürokratik elitleri yetiştirmiş olmasıdır.

19. yüzyılın başına kadar sınırlı alanda beliren ve duraklamalarla devam eden modernleşme hareketleri bu tarihten itibaren hız kazanmıştır. Bu süreçte modernleşme isteğini belirleyen etmenlerden biri devletin kaybedilen gücünü geri kazanmak ise diğeri de güçlenmiş Avrupa ülkelerinin Osmanlı'nın iç siyasetine karışmalarını önleme isteğidir (Zürcher, 2008). Bahsettiğimiz bu süreç boyunca modernleşme, toplumla ilişkili bir mesele olarak değil çoğunlukla yönetsel ve askerî alanla ilgili teknik bir mesele olarak kabul edilmiştir (Koçak, 2002).

1839 ile 1876 yılları arasını kapsayan Tanzimat döneminin ise Türk modernleşmesini geri dönüşsüz bir şekilde etkilediği kabul edilmektedir. Tanzimat modernleşmesi, saray değil bürokrasi tarafından belirlenen ve temel saiki Osmanlı Devleti'ni kurtarmak olarak öne çıkan önemli bir dönemeçtir (Zürcher, 2009). 18. yüzyılın başlarında ortaya çıkan modernleşme hareketlerinin Tanzimat döneminde tartışmasız kabul edildiği görülmektedir. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin bekası için siyasi ve idari bir modernleşme gerçekleştirmek bir zorunluluk olarak kabul görmektedir. Bu dönemin en gözde kavram çifti, medeniyet ve terakki kavramlarıdır. Osmanlı aydın ve bürokratları, modernleşmenin bir ilerleme olduğunu ve bunun da Batı'nın tekelinde olmadığını düşünmektedirler. Tanzimat'ın ilk dönemindeki devlet adamları için Avrupa'da ilerlemeyi sağlayan kurum ve değerleri, geleneksel

kültür muhafaza edilerek ithal etmek mümkündür. Bu görüşe göre yapılacak siyasi ve idari reformlar yoluyla Avrupa toplumları gibi eğitilmiş ve bilimle ilerlemiş bir toplum yaratmak mümkün olacaktır (Çetinsaya, 2002).

Tanzimat sonrası modernleşme arayışlarının bir sonraki safhası ise Abdülhamit dönemindeki gelişmelerdir. Şerif Mardin, Abdülhamit dönemi eğitim kurumlarında özellikle harbiye, mülkiye ve askerî tıbbiye okullarında Batı tipi eğitim sonucunda dünyadan haberdar, iyi eğitilmiş bir kuşak yetişmeye başladığını ve bu kuşağın Batı'nın gücünün pozitif bilimlerle ilgili olduğuna inanan bir kuşak olduğunu belirtmektedir (Mardin, 1991). Benzer bir şekilde Selçuk Akşin Somel de dönemin eğitim kurumlarının pozitivist ve modernleşmeci bir kuşak yetiştirdiğinin altını çizdikten sonra bu eğitim sisteminin bir taraftan da bu kuşakların otoriter ve merkezîyetçi düşüncelere sahip olmalarına neden olduğunu belirtmiştir. Böylesi bir eğitimden geçen seçkinlerin Osmanlı'nın dağılmasını engelleyemediğini fakat aynı kuşağın cumhuriyet rejimini kurduğunu belirten Somel, cumhuriyeti kuran kadronun otorite, ilerleme ve düzen tutkusunun bu dönemin mirası olduğunu belirtmektedir (Somel, 2010, s. 341).

II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Tartışmaları

II. Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı'nın yıkılışı arasında çok kısa bir süre geçmesine rağmen bu süreç, siyasal gelişmeleri ve örgütlenmeleriyle Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesini incelemiştir. II. Meşrutiyet, Cumhuriyet sonrası Türk modernleşmesinin fikrî tartışmalarının yapıldığı ve bazı alanlarda temellerinin atıldığı önemli bir zaman dilimidir (Gündüz, 2008). Ayrıca Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışının kodlarını, bu dönemin eğitim alanındaki gelişmeleri içerisinde bulmak mümkündür. Eğitim ve modernleşme ilişkisi, geleneksel hocanın yerine modern öğretmenin geçirilmesi, eğitim aracılığıyla yeni kuşaklar yaratma isteği hep bu süreçte beliren temel unsurlardır. Bu nedenle genel hatlarıyla II. Meşrutiyet dönemindeki eğitim tartışmalarına değinmemizin gerekli olduğunu düşünüyorum.

II. Meşrutiyet'in temel sloganı “devletin kurtuluşunu ancak eğitim sağlar” olmuştur. Bu dönemin siyasal önderleri bir önceki dönemin eğitim kurumlarından yetiştikleri için kendi yaşam öykülerinden hareketle modern bir eğitimin büyük dönüşümleri yaratabileceğinden kuşku duymazlar. Modernleşmenin eğitim aracılığıyla sağlanabileceğini düşünen siyasal elitler, bunu gerçekleştirebilecek öncü kadrolara ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda ilk iş olarak öğretmen kadrosunun eğitimini ele almışlardır. Bu dönem öğretmenlik mesleğinin önemli bir meslek haline geldiği, öğretmenlerin ilk kez yasal güvenceye kavuştuğu ve dernekler kurabildiği, eğitimsel yayın ve tartışmaların sayısının arttığı bir dönem olmuştur.

İttihat Terakki'nin eğitimi temel ideolojik endoktrinasyon aracı olarak görmesi, onları, öğretmenlik mesleğine ilişkin bir dizi köklü değişimi hayata geçirmeye sevk etmiştir. Devlet, öğretmenleri kendi ideolojisini yaymakla vazifeli bir zümre olarak değerlendirmiş ve öğretmenler yeni kuşağı yaratacak önder ve örnek kişiler olarak gösterilmeye başlanmıştır (Bakır, 2008). Bu süreçte geleneğin temsilcisi olan hoca kimliğinin karşısına modernin temsilcisi olarak öğretmen kimliği geçirilmeye çalışılmıştır (Berkes, 2002). Ayrıca resmî ideolojinin birer neferi olarak görülen öğretmenlerin siyasetle ilgilenmeleri yasaklanmış ve sürekli gözetim altında tutularak izlenmeleri sağlanmıştır (Alkan, 2001).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet sonrasında modern merkezi bir devlet ve onun makbul vatandaşını inşa etmeye yönelmiş ve bu süreç boyunca okullardan etkin bir şekilde faydalanmaya çalışmıştır. Füsun Üstel, Cumhuriyet döneminde okutulmaya başlanan yurttaşlık bilgisi derslerinin benzerinin İttihat Terakki tarafından "Malumat-ı Medeniye" ve "Ahlakiye ve İktisadiye" adıyla bu dönemde okutulmaya başlandığını belirtmektedir. Bu derslerle amaçlanan devletin makbul vatandaşlarını okullar aracılığıyla inşa etmeye çalışmaktır (Üstel, 2001, s. 168).

Okul sisteminin toplumsal mühendislik unsuru olarak işlev gördüğü bu dönem, okulların fiziksel ortamının siyasal amaçlarla düzenlenmesi bakımından da Cumhuriyet dönemine etki etmiştir. Bu dönemde okulların fiziksel ortamının ayrıntılı bir şekilde belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Cumhuriyet döneminde içerik değiştirilerek sürdürülecek bu uygulamalar şöyledir: Okullarda olması gereken objeler ile bu objelerin bulunmaları gereken yerler ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Buna göre büyük Osmanlı bayrağı kapı ya da direk üzerinde asılı duracak, Besmele-i Şerif ise Osmanlı bayrağının altına konulacaktır. Bunun altında okulun adının bulunduğu bir levha ve devamında ayet ve hadisler, sınıflarda kürsünün arkasında "Padişahım Çok Yaş" levhası ve padişah tasvirleri bulunacaktır (Alkan, 2001, s. 389).

Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Modernleşmesinin Özellikleri

Cumhuriyetin kurucuları her ne kadar yeni rejimi eskisinden köklü bir kopuş olarak lanse etmeye çalışsalar da Cumhuriyet modernleşmesi belirli kopuşları taşımakla birlikte birçok alanda Osmanlı modernleşmesinin devamı niteliğindedir. Bu nedenle Cumhuriyet modernleşmesini iki yüzyıla yakın bir zamandır Osmanlı devlet yapısı içerisinde ortaya çıkan modernleşme hareketlerinin kurumsal yapılara kavuşarak hukuki çerçevesinin belirlendiği bir dönem olarak kabul etmek mümkündür. Çünkü bu dönemde kökleşen birçok kurumun Osmanlı modernleşme sürecinde temelinin atıldığı ya da düşünsel olarak tartışıldığı söylenebilir (Katoğlu, 2000). Niyazi Berkes'in deyişiyle "Cumhuriyet döneminde devrimsel değişme konusu olanların hiçbiri bu

dönemde çıkma değildir. Daha önceki dönemde hepsi üzerinde uzun tartışmalar olmuştur” (Berkes, 2002, s. 522).

İnalçık, II. Meşrutiyet’i, Cumhuriyet dönemini hazırlayan bir aydınlanma çağı, bir kültür rönesansı olarak değerlendirmenin mümkün olacağından bahsetmektedir. Ona göre Mustafa Kemal ve arkadaşları bu dönemde tartışılan fikirleri hayata geçirmenin mücadelesini vermişlerdir (İnalçık, 2004). Bu anlamda Cumhuriyet modernleşmesinin yeniliği, ortaya koyduğu program ve fikirlerde değil bu fikirleri uygulamaya dönük kararlılığında. Her iki sürecin en büyük ortaklığı ise modernleşme sürecinde devletin üstlendiği merkezi konum ve otoriter yönetim tarzıdır. Bu sürekliliğin sonucunda devlet, modernleşme sürecinin epistemik ve normatif hudutlarını tek başına belirleme gücüne sahip olmuş ve devletten özerk bir kamusal alanın varlığına olanak tanımamıştır (Kaliber, 2009, s. 110).

Osmanlı’daki düzen için Batılılaşmanın gerekliliği anlayışının erken Cumhuriyet’te artık Batılılaşmak için düzen anlayışına dönüştüğünü ifade etmek mümkündür. Kadioğlu’nun deyişiyle “Batı’da bir süreç olarak yaşanan Aydınlanma, Türkiye bağlamında bir projeye dönüştürülmüştür” (2009, s. 284). Kemalist seçkinler bu projeyi toplumsal yaşamın her alanına yayma konusunda radikaldirler. Mustafa Kemal’e göre modernleşmek topyekûn bir değişim olmalıdır. Amaç; toplumsal düzeni, sosyal pratikleri, dünya algılayışını ve maddi manevi bütün unsurları modernleştirmektir (İnalçık, 2004).

Erken Cumhuriyet dönemi modernleşme anlayışının en önemli özelliklerinden birisi de Türk modernleşmesinin pozitivist karakteridir. Osmanlı ve devamında Türk modernleşmesinin, görece okumuş kesim açısından meşruiyetini sağlayan ve bu sürecin yöntemini belirleyen bu özellik aynı zamanda Cumhuriyet modernleşmesinin; medeniyetçi söylemini, devlet merkezli ve otoriter karakterini, kamusal alandan muhalif düşüncelerin ve birey mefhumunun dışlanması durumlarını meşrulaştıran bir dayanak noktası olmuştur.

Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinin diğer bir önemli özelliği, milliyetçi karaktere sahip olmasıdır. Erken Cumhuriyet dönemi modernleşme anlayışına genel karakterini veren bu anlayış, milli eğitim ideolojisini anlamamız açısından kritik öneme sahiptir. Türk modernleşmesini yürütenler II. Meşrutiyet sonrasında milliyetçi bir söylemi modernleşme sürecinin asli unsuru haline getirmiş, bu durum Cumhuriyet dönemiyle birlikte güç kazanarak devam etmiştir. Türk siyasal düşüncesinin hangi cenahtan olursa olsun vazgeçilmez unsuru olan milliyetçi söylemin gelişim sürecine ve neyi ihtiva ettiğine kısaca değinmemiz yerinde olacaktır.

Cumhuriyet'in kurucuları, yüzde sekseni köylerde yaşayan ve Türklük bilinci olmayan bir halktan muhayyel bir ulus yaratmaya çalışmışlardır. Eğitim kurumlarının endoktrinasyon araçlarına dönüşmesine neden olacak bu yaratımın mahiyeti ise milliyetçi söylem etrafında belirlenmiştir. Milliyetçi söylemin Türk siyasal tarihinde başlangıcı çok fazla gerilere gitmez. II. Meşrutiyet sonrası özellikle Balkan savaşları milliyetçi söylemi yaygınlaştırmış ve bu söylemi Cumhuriyet döneminin temel lokomotifine haline getirmiştir. Kemalizm, Cumhuriyet rejimiyle birlikte iktidarının meşruiyetini ulus fikrinden almaya yönelmiş ve siyasal elitlerin her türlü faaliyetini bu idealize edilmiş ulus fikri üzerinden temellendirilmeye çalışılmıştır.

Kemalist milliyetçiliğin genel olarak Osmanlı'nın parçalanma sürecinden etkilenmiş tepkisel bir milliyetçilik olarak doğduğu (Georgeon, 2009, s. 21), İslamiyet'le ilişkisinin çoğu zaman araçsal olduğu (Timur, 1997, s. 31), Türklüğün İslam dışında bir dinle yan yana bile getirilemediği düşünüldüğünde sekülerleştirilmiş bir İslam'ın millî kimliğin ikincil bile olsa önemli bir parçası olarak tasarlandığını görmekteyiz. Kemalist milliyetçiliğin diğer bir bileşeninin ise zorunlu olarak etnik bir akrabalığı gerektirmese de kökleri Orta Asya'ya uzanan etnik bir akrabalığa işaretlerle inşa edildiğini söylemek mümkündür (Yıldız, 2009).

Erken Cumhuriyet Dönemi ve Eğitimin Millileştirilmesi

İnsanlık tarihi kadar eski olan eğitim faaliyetleri, ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte iktidarlar açısından yeni anlamlar kazanmıştır. Değişen ekonomik sistemin gereksinim duyduğu insan kaynaklarının yaratılması açısından büyük önem atfedilen eğitim kurumlarının ulus devletler açısından belki de en önemli işlevi, ulusun inşasında üstlendikleri roldür. 19. yüzyıl boyunca Batılı devletler eğitimin bu kurucu işlevini fark etmiş ve zorunlu kitlesel eğitim faaliyetlerine başlamışlardır. Milli eğitim adıyla devletlerin ihtiyaç duyduğu insan tipinin inşa edildiği eğitim kurumları çoğunlukla politik ve ideolojik işlevleriyle öne çıkmıştır.

Ulus devletlerin en temel hedeflerinden biri, kendilerini ulusun bir parçası olarak gören vatandaşlar yaratmaktır. Bu maksadı gerçeğe dönüştürmek için işe koşulan en önemli kurum ise eğitim kurumudur. Modern zamanlara gelinceye kadar eğitimin en önemli işlevi, vatandaşlara toplumun değer yargılarını ve inançlarını aktararak toplumsal ve kültürel yapının devamlılığını sağlamaktır. Bu nedenle uzun yıllar boyunca eğitimin temel işlevi, muhafaza etmek ve var olanı sürdürmek olmuştur. Çoğunlukla din ve aile kurumunun üstlendiği eğitim faaliyetleri, modern ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte yeni işlevler kazanmıştır.

Ulus devletler, eğitim kurumlarını toplumsal değerlerin aktarıldığı merkezler olmanın yanı sıra arzu edilen değerlerin üretildiği merkezler olarak da görmeye

başlamışlardır. Eğitimin bahsedilen kurucu işlevinin keşfi, ulus devletlerin bu kurumu aile ve din kurumlarının elinden alarak devlet merkezli yürütülen planlı ve zorunlu bir faaliyete dönüştürmüştür. Böylece millî eğitim, ulus devletlerin “makbul vatandaşlarını” inşa etmek için kullanacakları bir araca dönüşmüştür.

Merkezileşmiş modern bir devlet yaratmak isteyen Osmanlı bürokratları, eğitim konusunu ciddiye almalarına rağmen eğitim kurumunu merkezî otoritenin kontrolüne alma konusunda başarılı olamamışlardır. Cumhuriyet’in kurucuları ise ilk iş olarak eğitim sistemini kontrol altına almak amacıyla Tevhidi Tedrisat Kanunu’nu çıkarmışlardır. 3 Mart 1924 yılında kabul edilen bu kanunla bütün eğitim kurumları Maarif Bakanlığı’na bağlanmış ve merkezden belirlenmiş müfredat doğrultusunda yeni bir eğitim sistemine geçilmiştir (Kafadar, 2009, s. 353). Hıfzırrahman Raşit’in deyişiyle bu kanunla, “tek millet, tek mektep” sistemine geçilmiş, sınıfsız bir millî terbiye yaratmanın ilk adımı atılmıştır (Raşit, 1934, s. 118).

Başlangıçta; dinsel eğitim kurumlarının tasfiyesi niyetini taşıyan Tevhidi Tedrisat Kanunu sonraları aynı güdüyle hareket eden, aynı ideolojiye sahip vatandaşlar “üretmek” için kullanılan bir tek tipleştirme aracına dönüşmüştür (Çaha, 1998). Mustafa Kemal 1923 yılında Alaşehir’de yaptığı bir konuşmasında, eğitim sisteminin tek tipleştirilmesiyle birlikte bütün memleket evladını aynı surette ortaya çıkarabileceklerini savunmuştur (M.E.İ.S.D.C1, 1946, s. 10). İkinci Maarif Şurası’nın açılış konuşmasını yapan Başbakan Şükrü Saraçoğlu ise öğretmenlere aynı surette vatandaş yetiştirmenin neden önemli olduğunu anlatırken: “Bir cemiyette fertlerin bilgi ve ahlakları birbirine ne kadar yakın olursa, birbirine ne kadar çok benzerlerse o cemiyetin o kadar çok mesut ve o kadar çok kuvvetli olacağı” saptamasını yapmıştır (İkinci Maarif Şurası, 1991, s. 3).

Mustafa Kemal, 15 Temmuz 1921 yılında Ankara’da toplanan Maarif Kongresi’ne katılmış, öğretmenlere millî terbiyenin öneminden bahsetmiştir. Ona göre millî terbiye: “Eski devrin hurufatından ve evsafi fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihimizle mütenasip bir kültür”dür. Millî eğitimle hedeflenen ulusal bilinç kazandırma, millî düşünceden kastedilen ise garbın ve şarkın etkilerinden arınmış tamamen Türk kültürüne dayanan bir düşünüşün ortaya çıkmasıdır (M.E.İ.S.D.C1, 1946, s. 4).

Millî eğitim ideolojisinin milliyetçi karakterini bütünleyen en önemli özelliklerinden biri de dönemin eğitimsel süreçleri ile askerî anlayışın iç içe geçmesi durumudur. Yapılan çalışmalar, ulusun inşası açısından millî eğitimlerle eş zamanlı işe koşulan diğer kurumun askeriye olduğunu göstermektedir. Ulusal bir tahayyülün oluşması için devletler askerlik ve eğitim alanlarına benzer önemleri vermişlerdir. Avrupa’da

18. yüzyıldan itibaren eş zamanlı olarak askerlik ve eğitim kurumları zorunlu hale getirilmiş, aynı üniformayı giyen vatandaş-asker-öğrenciler ortak bir ulusa bağlılık açısından vazifelendirilmiştir (Altınay, 1999, s. 201).

Ordu ve eğitim kurumu, erken Cumhuriyet döneminde birbirlerinin işlevlerini üstlenmeye başlamış ve bu süreçte Kemalist söylem içerisinde bu kavramlar bilinçli olarak özdeş kavramlarmışçasına birbirlerinin yerine kullanılmışlardır. Kemalizm için ordu, aynı zamanda bünyesine aldığı askerleri eğitecek, modernleştirecek eğitim kurumları olmuş, buradan çıkan askerler de bir müddet köylerde öğretmen olarak kullanılmıştır.

Aynı gizil işlevin eğitim kurumu için de söz konusu olduğunu görmekteyiz. Eğitim, Cumhuriyet ideolojisi için ikinci bir ordu konumundadır. “Eğitim ordusu”, birinci ordunun gereksinim duyacağı insan unsurunun yaratıcısı olarak resmedilir. Okullar ordu için asker yetiştiren, Mustafa Kemal’in deyişiyle “... ölen ve öldüren birinci orduya niçin öldürüp niçin öldüğünü öğreten” kurumlar işlevindedir (M.E.İ.S.D.C1, 1946, s. 17). Millî eğitim sistemi içerisindeki tarih, yurttaşlık bilgisi, beden eğitimi, millî güvenlik gibi dersler ve müfredatın tamamı Türk ulusu ve askerlik özdeşliği kurmaya programlanmış gibidir.

Eğitimsel süreçlere kendinde bir değer yerine araçsal bakış, bireylerin hak ve özgürlüklerini de sorunlu kılmaktadır. “Ulus bireyler” yaratmaya çalışan bu düşünce dünyasına göre bireyin hak ve özgürlükleri, insan olmasına içkin kategorik bir belirleyen değil millî hedeflere hizmeti dolayısıyla anlamlıdır. Herkesin son gayesi, millî çıkarlara hizmet etmek olmalıdır. Görüldüğü gibi millî eğitim sistemi, aklını kullanan bireylerden ziyade millî vazifesinin bilincinde bireyler yaratmaya öncelik vermiştir. Teorik olarak olumsuzlanmayan birey ve akıl mefhumları, devlete ve millete ikincil kılınmakta, millî ve kolektif bir vicdan dolayısıyla anlamsızlaştırılmaktadır.

Mefkûreci Cumhuriyet Öğretmeni Kimliğinin İnşası

Kurucu kadrolar için yüzde sekseni köylerde yaşayan bir halkın modernleştirilmesinin öncelikle ve esas olarak eğitim kurumuna havale edildiğini belirtmiştik. Bu idealin uygulanabilirliği için çok sayıda Kemalist öğretmen kadrosuna ihtiyaç söz konusudur. Az sayıdaki yetişmiş kadronun hemen hemen tümünün kent kökenli oluşu ve bu kadroların ülkenin en ücra köşelerine kadar gönderilmesinin zorluğu, dönemin eğitim açısından en önemli sorunudur. Bu durum, erken Cumhuriyet dönemi öğretmen imgesine hâkim söylem olarak idealist ve devrimci özelliklere sahip, dönemin öne çıkan kavramıyla ifade edecek olursak “mefkûreci muallim” söylemini sokmuştur. Mefkûre kavramı, dönemin en sık kullanılan kavramlarından birisidir. Bu kavramı

Ziya Gökalp'tan hareketle tanımlayacak olursak: "Mefkûre, bireysel çıkardan tamamen arınmış kolektif bilinçtir. Kriz anlarında yardıma yetişen ve bireyleri normal şartlar altında olmayacakları kadar fedakâr olmaya teşvik eden... Cemiyetin görünmeyen varlığıdır" (Açıkel, 2009, s. 123). Aşağıda, mefkûreci muallim söylemine kaynak teşkil eden temalar; devlet söylemi, öğretmen dergileri ve öğretmen romanları alt başlıklarında tartışılacaktır.

Devlet Söyleminde Mefkûreci Öğretmen

Mefkûreci öğretmen söyleminin ana kaynağı elbette ki Mustafa Kemal'dir. Onun eğitim politikalarıyla ilgili çok fazla beyanı olmamakla beraber öğretmenlik mesleğine ilişkin meslek üyelerini motive edecek önemli açıklamaları da söz konusudur. Mustafa Kemal'in muhtelif zamanlarda bu konuyla ilgili ortaya koyduğu söylev ve demeçler takip edilerek mefkûreci öğretmen söyleminin oluşumu ilk elden izlenecektir. Öğretmenlik mesleğinin kutsallaştırılması amacıyla daha sonraları sıklıkla kullanılacak bu konuşmalar, çoğunlukla öğretmenlerle bir araya gelindiğinde söylenmiştir.

Mustafa Kemal'in öğretmenlere yaptığı ilk konuşma, 15 Temmuz 1921 yılında Ankara'da toplanan maarif kongresindedir (M.E.İ.S.D.C1, 1946, s. 5). İçeriğinden çok sembolik değeri öne çıkan bu konuşmanın en önemli yanı, cephede Kurtuluş Savaşı yürütülürken başkumandanın öğretmenlerle buluşması ve onların kongresinde, onlara hitap etmek istemesidir. Günümüzde hâlen Mustafa Kemal'in eğitime ve öğretmenlere verdiği önem anlatılmak istendiğinde dile getirilen bu durum, Kemalist seçkinlerin Türk modernleşmesinde eğitime biçtiği hayati rolü göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu konuşmadaki en önemli vurgu, Mustafa Kemal'in öğretmenleri ulusun inşasında vazifelendirmesi ve öğretmenlik mesleğinin hayatiliğine ilişkin görüşleridir.

Mustafa Kemal, sadece ülkemizde değil dünyanın her yerinde insan topluluklarının en fedakâr ve en muhterem unsurları olarak muallimleri işaret etmektedir (M.E.İ.S.D.C1, 1946, s. 14). Mesleğin kendisine yönelik bu kutsallaştırma vurgusu, daha sonra yapacağı bütün konuşmaların omurgasını oluşturacaktır. Bursa'da kendisini ziyarete gelen öğretmenlere hitaben şöyle demiştir (M.E.İ.S.D.C1, 1946, s. 7):

İsterdim ki çocuk olayım, genç olayım ve sizin nur saçan sınıflarınızda bulunayım, sizden feyiz alayım, siz beni yetiştiresiniz. O zaman milletim için daha yararlı olurum, çok daha yararlı olurum fakat maalesef imkânsız bir istek karşısında bulunuyoruz. Bu arzunun yerine başka bir talepte bulunacağım: bugünün evlatlarını yetiştiriniz. Onları memlekete, millete faydalı uzuvlar yapınız... Bunu sizden talep ve rica ediyorum.

Görüldüğü gibi ulusun önderi, bütün demeçleri göz önünde bulundurulduğunda,¹ nadir olarak yaptığı bir şeyi yapıp öğretmenleri kendisinin de üzerinde bir konuma oturtup onları ulusun yaratıcıları olarak kutsallaştırmaktadır. Mustafa Kemal'in mefkûreci öğretmen kimliğinin oluşumuna temel oluşturan başka konuşmaları da söz konusudur. 1924 yılında Muallimler Birliği Kongresi üyelerine yaptığı bir konuşmada: "Muallimler yeni nesli, cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbileri, sizler yetiştireceksiniz ve yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesiyle uyumlu olacaktır. Sizin muvaffakiyetiniz; cumhuriyetin muvaffakiyeti olacaktır" (M.E.İ.S.D.C1, 1946, s. 20) diyerek öğretmenlerin vazifeleriyle ulusun bekasını, Cumhuriyet'in muvaffakiyetini özdeşleştirmiştir. Görüldüğü gibi Mustafa Kemal'in konuşmalarında öne çıkan unsur, öğretmenlik mesleğinin kutsallığı ve bu mesleğin ulusun inşasında üstleneceği vazifeye ilişkindir. Ulusun ve Cumhuriyet değerlerinin mevcudiyeti ve bekası ile öğretmenlik mesleğinin özdeş kılınması, öğretmenlik mesleğini bütün çıkarların üzerinde hayati bir konuma oturtmuştur. Bu durum, öğretmenlik mesleğinin ifasının mefkûre sahibi olmak dışında tartışılabilmesinin önünü kapatmıştır.

Mefkûreci öğretmen kimliğinin inşasına büyük katkı yapan diğer bir devlet adamı da İsmet İnönü'dür. Köy Enstitüleri örneğinde görüleceği üzere öğretmenlik mesleğine ilişkin önemli fikir ve uygulamaların mimarı olan İnönü gerek cumhurbaşkanlığı gerekse başbakanlığı yıllarında çok defalar okulları ve öğretmen birliklerini ziyaret etmiş ve buralarda öğretmenlere yaptığı konuşmalarda mefkûre sahibi öğretmenlerin Cumhuriyet rejimi açısından önemine vurgu yapmıştır.

Mefkûreci öğretmen söyleminin en önemli hususu olan mesleğin kutsallığına yapılan vurgu, İsmet İnönü tarafından da sürdürülmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında başbakanlık koltuğunda bulunan İnönü, adıyla anılan zaferin birinci yıldönümünde yaptığı konuşmada: "Devlet adamları gelir, geçerler, milletin hayatında izleri payidar olan muallimlerin elleridir" diyerek, öğretmenlik mesleğini bütün mesleklerin tepesine koymuştur. İnönü ayrıca bu vazifenin "hem uzun, hem de mahrumiyetli" süreceğini de dile getirmiştir. Tabii ki muallimler, yürüttükleri bu kutsal vazifenin karşılığı olan bir refah içerisinde yaşamalıdır fakat ülkenin ekonomik durumu buna el vermemektedir. Dolayısıyla bu zorlu süreç aynı zamanda mahrumiyet dolu olacaktır. Ayrıca sadece ekonomik olarak değil öğretmenler kendilerini takdir edecek bir toplumsal muhitten de yoksundurlar. İnönü'nün deyişiyle: "Hüsran dolu muhitlerde çalışacaksınız. Çıplak bir kayayı elmas yapmak ne kadar müşkülse تنها bir köşede

1 Taha Parla, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri ve Atatürk'ün Nutku (1994) adlı çalışmalarında, Mustafa Kemal'in kendini tek ve mutlak bir kişilik olarak sunduğunu/âdetâ mitselleştirdiğini ifade etmiştir.

ulvi gayesine nefisini vakfeden bir muallim de öyle çetin bir müşkülle uğraşacak, kendisi daima birçok ihtiyacın eksikliğini hissedecektir” (M.E.İ.S.D.C1, 1946, s. 90). Görüldüğü gibi öğretmen hem zor bir görevi yürütecektir hem de her türlü maddi manevi destekten yoksun olacaktır. Öğretmenler bu müşkülâtı yenemezlerse “aksi takdirde izmihlal vardır, atiden ümit kesmek lazımdır. Bu millet işte buna tahammül edemez.” Bu nedenle ulusun mevcudiyetinin mevzubahis olduğu böylesi bir durumda öğretmenler, bütün fedakârlıklara elbette ki katlanacaklardır.

Mefkûreci öğretmen kimliğinin devlet söylemindeki diğer oluşturucuları, millî eğitim bakanlarıdır. Bu kişiler, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü’den özünde farklı şeyler söylememekle beraber mefkûreci öğretmen kimliğinin yerleşmesine ve kalıcı hale gelmesine yönelik söylem ve uygulamaların yürütücüleri olmuşlardır. 1946 yılına kadar birçoğu çok kısa süreler bakanlık koltuğuna oturmuş on yedi bakan vardır (Başar, 2004). Bu isimlerden Mustafa Necati 1925-29 yılları arasında, Hasan Ali Yücel ise 1938 ile 1946 yıllarında en uzun görev yapan iki millî eğitim bakanıdır.

Öğretmenlik mesleği de yapmış olan Mustafa Necati’nin Kemalist eğitim anlayışının kuruluş aşamasının en önemli figürlerinden birisi olmasının temel nedeni, mefkûreci öğretmen söylemine katkısıyla ilgilidir. Öğretmenlere çoğunlukla “Aziz muallimler” diye seslenen bakan, onların “mahrumiyet içinde çırpınırken yalnız vazifelerini düşündüklerini”, “mukaddes rüyalarının içerisinde” kendilerini ve ailelerini unutmış fedailer olduklarını dillendirmiştir. Ona göre memleketin ilerlemesinde en ön safta olanlar her zaman için öğretmenler olmuştur. Vatanlara ihtiyaç duyduğunda, öğretmenlerin cephelere koştuklarını ve “harp meydanlarında kahramanlar gibi dövüşerek sevine sevine” öldüklerini kalanların da “genç zekâları Türklüğün istediği gibi” hazırlamak için okullara döndüklerini belirtir. Öğretmenlerin hayatının tam bir fedakârlık olduğunu belirten bakan, onlara şöyle seslenir: “Cemiyet için daima muhabbetinden, saadetinden veren Türk muallimleri! Sizi takdis etmek hepimizin borcudur” (M.E.İ.S.D.C1, 1946, s. 378).

Tek parti döneminin son Millî Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel, 1938 ile 1946 yıllarında sürdürdüğü bu göreviyle bu dönemin en uzun süre millî eğitim bakanlığı yapmış kişisi olmuştur (Başar, 2004, s. 337). Mefkûreci öğretmen söyleminin sönmeye yüz tuttuğu bir dönemde görev yapan Hasan Ali Yücel, bu söylemi yeniden üretmek için büyük çaba sarf etmiştir. Onun deyişiyle: “Hocalık, uzak istikballerin güneşlerini doğar görmek için bütün maddi ve ölümlü menfaatlerin üstüne basıp yükselebilmek sanatıdır.” Türk öğretmenleri “Türk çocuğunu yetiştirmek gibi kutsal bir hizmeti üzerine almış, fedakâr, temiz yürekli ve inkılâba imanlı”dırlar (M.E.İ.S.D.C2, 1946, s. 237).

Öğretmen Dergilerinde Mefkûreci Öğretmen

Devlet söyleminde mefkûreci öğretmen kimliğinin hangi bileşenler üzerinden kurulmaya çalışıldığını yukarıda anlatmaya çalıştık. Bununla beraber mefkûreci öğretmen kimliğinin oluşumuna etki eden diğer bir kaynak ise dönemin öğretmen yazınıdır: *Öğretmenler Mecmuası*, *Öğretmenin Sesi Dergisi*, *Ülkü Dergisi* gibi yayınlar, öğretmenlerin en çok takip ettiği süreli yayınlar olarak bu kimliğin yerleşmesinde etkili olmuştur. Aşağıda bu kaynaklar kapsamında öğretmenlerin bu söyleme katkılarını irdeleyeceğiz.

Dönemin en çok okunan öğretmen dergisi olan *Muallimler Mecmuası*, bu dönemin tek öğretmen örgütlenmesi olan Muallimler Birliği'nin resmî yayın organıdır. Aylık çıkan bu dergi, eğitim bilimsel bir kaynak olarak da işlev görmekle birlikte derginin başyazıları çoğunlukla öğretmen kimliği üzerinedir. Bu nedenle kendisi öğretmen olan, uzun yıllar Muallimler Birliği'nin yöneticisi ve derginin başyazarı olarak çalışan ve öğretmenlik mesleğine ilişkin birçok kitap yayınlayan Kazım Nami'nin yazıları, mefkûreci öğretmen kimliğinin öğretmenler tarafından algılanışını göstermesi bakımından incelenmeye değerdir.

Kazım Nami, yazılarında sürekli olarak öğretmenlik mesleğinin kutsallığı temasını işlemektedir. Bir yazısında öğretmeni şöyle tarif eder: “Zamanımızın Türk muallimi, ilahi kuvvetlerle mücehhez bir adam, nevama bir peygamberdir” (Nami, 1930a, s. 34). Başka bir yerde ise “Muallim bir soy yaratıcısıdır; bundan ötürü vazifesi çok ağır, mesuliyeti çok geniştir” (Nami, 1934, s. 2) diyerek öğretmenlik mesleğini diğer mesleklerin tepesinde konumlandırmaktadır. Ona göre hiçbir meslek öğretmenlik kadar haz verici olamaz.

Muallim zengin olmaz; beşere mukadder olan maddi saadetin birinci kademesine bile çıkamaz, yakasının yağdan, kundurasının yamadan kurtulduğu yoktur. Çok defa bütün açlığını doyuramaz, çoluk çocuğunu refahın kapısından içeri sokamaz. Bununla beraber muallimlik, yine her meslekten ziyade inşirah veren bir yoldur (Nami, 1930b, s. 259).

Mesleğin kutsallığından hareket eden Kazım Nami, muallimlik mesleğinin çok şerefli bir meslek olduğu bu nedenle de zenginlik vermesinin pek de ehemmiyetli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Muallim, bu mesleği başka işlere kabiliyetsiz olduğu için seçmemiştir. Aksine muallim, bu mesleği mefkûreci olduğu için seçmiştir. Nami, hiçbir mesleğin güçlükte muallimlikle yarışamayacağını belirtir: “Ne ölüm tehlikeleri içinde havalarda uçmak, ne vapur ocaklarında ateşçilik etmek, ne de kömür madeni ocaklarında grizu, su baskını gibi korkunç tehlikeler içinde kazma sallamak muallimlikten güç olamaz” (Nami, 1930a, s. 33). Buna rağmen mefkûre sahibi yurtseverler öğretmenlikten vazgeçmeyeceklerdir. Çünkü (Akyüz, 1978b, s. 115):

Muallim bir insan ibda ediyor (yaratıyor) der. Mektepte geçen birkaç saat ömrün en sadetli anlarındandır. Muallimlik bir mefkûre mesleğidir. Onun içindir ki mahrumiyetlerine, refahsızlıklarına tahammül olunuyor. Muallimler o dervişlerdir ki, mefkûrelerine kani olmuşlardır. Bir zeytinle bir abayı aramadıkları zamanlar çoktur.

Ayrıca muallim, Nami'ye göre: "Abıhayat içmiş gibi ihtiyarlamaz; gerçi yüzü buruşur, saçları ağarır, dişleri dökülür, beli bükülür; fakat ruhu her dem tazedir. Gözleri, masum çocuk gözleri gibi saf parıltılarla parıldar durur" (Nami, 1930d, s. 261). Bu nedenle öğretmenin "Muallimlikten aldığı zevk o kadar büyüktür ki onu, bütün milyonerlerin hazineleri bir yere gelse yine temin edemez" (Nami, 1934, s. 195). Millî Eğitim Bakanı Cemal Hüsnü Bey'in maarif sisteminin kötü durumda olduğunu ve bu durumun faturasını başarısız olan muhitlerin muallimlerine ve yöneticilerine çıkaracağını söylediği beyanatına tepki gösteren muallimlerden Tahsin Demiray'ın yazdıkları bu konuda iyi bir örnektir.

Tahsin Demiray, maarif ordusunun askerî ordudan farklı olduğunu belirtir. Askerî ordu bir emirle hareket eden birliklerden oluşmaktadır, maarif ordusunun hareket edebilmesi için ise heyecan, mefkûre, sevgi ve ruh gerekmektedir. Maarif vekilinin konuşmalarında haklılık payı olsa bile üslubunun incitici olduğunu belirten Demiray (1930, s. 289), maarif ordusunu şöyle resmeder:

Fedakarlığın şahikasında Türk neferinin vardığı noktaya varan, mahrumiyette Türk köylüsünün derecesini bulan, inkılabın meş'alini, dalgalarını Türk vatanının her bucağına ulaştıran, yediden yetmişe kadar Türk milletinin kafasına ve gönlüne inkılabı nakşeden; gündüz çocuklarla, gece halk kitleleriyle uğraşan, kurunuvusta ile boğuşan, inkılabın yıktığı köhne müesseselerin yığın yığın manevi enkazını temizlemeğe çalışsan, Türk inkılabının muallimine cezalardan bahsedilmemelidir.

Öğretmen yazınında mefkûreci öğretmen kimliğini en çok etkileyen olaylardan biri, 23 Aralık 1930 günü İzmir'in Menemen ilçesinde, asıl mesleği öğretmenlik olan ve askerlik vazifesini yaparken Fehmi Kubilay'ın öldürülmesidir. Kutsal bir mesleği her türlü fedakârlık içerisinde yapmaya çalışsan öğretmen imgesi, vatani için gericilere karşı savaşan ve gözünü kırpmadan ölüme giden öğretmen temasıyla bütünlenmiştir. Dönemin öğretmen yazınında sıklıkla Kubilay'dan bahsedilmiş ve Cumhuriyet öğretmenin mefkûreciliği ölümle kutsanmıştır.

1 Ocak 1931 günü İstanbul Muallimler Birliği'nde yüzlerce muallim Fehmi Kubilay'ın öldürülmesini protesto amacıyla toplanmıştır. Bu toplantıda konuşan Hilmi Ziya Bey, Fehmi Kubilay'ın muallimler için bir sembol olduğunu belirtir. Ona göre muallimler her gün bir savaş içerisindeyler. Uçurumlarla çevrili bir yolun üzerinde her gün kendilerine karanlıklar içerisinden doğrultulmuş bir hançerle

karşılaşabilirler. Muallimlerin daha uyanık olmaları gerektiğini belirten Hilmi Ziya, Kubilay'ın öldürülmesinin kendilerini yıldıramayacağını ifade eder (Ziya, 1931, s. 146).

Kubilay Olayı, öğretmen dergilerinde de geniş yer tutmuş ve bu olayla mefkûreci öğretmen kimliği ilişkilendirilmiştir. H. Raşit, Kubilay'ın öldürülmesi ve muallimlik arasında ilişki kuran bir yazı kaleme almıştır. Kubilay'ın muallim olduğundan dolayı katledildiğini belirten yazar, bu saldırının bütün muallimlere yapıldığını ve yapılabileceğini belirtmiştir. Öldürüleceğini bile bile saldırganların önüne geçen Kubilay'ın bu cesaretini, muallimlik idealinden aldığını belirten yazar, muallimin toplum için yaşayan ve kendini düşünmeyen bir mefkûreci olduğunu belirtir. Yazara göre: “Muallim kadar Cumhuriyetçi, onun kadar Cumhuriyetin tabii ve hakiki müdafii hiçbir meslekte aranmamalıdır. Hiç kimseye bu kadar ağır ve mesuliyetli ve o nispette şerefli bir vazife verilmemiştir” (Raşit, 1931, s. 101). Ona göre Mustafa Kemal'in böylesine önemli bir görevi öğretmene vermesi boşuna değildir. Bu sebepten irtica herkesten evvel muallime saldırmaktadır.

1934 yılında *Ülkü Dergisi*'nde yayınlanan “Saadeti Bulan Adam” adlı yazı, İstanbul'da şöhret sahibi olan ünlü bir doktorun görevini bırakıp Bodrum'da bir köye yerleşmesini konu edinmektedir. Doktorumuz bu köyün hem muallimi hem de doktoru olarak çalışmaktadır. Anadolu'ya ve milletine âşık bir yurtsever olarak betimlenen doktor muallimimiz, yaptıklarıyla köyün maddi manevi yeniden biçimlenmesini sağlamıştır. Onun başarısı şöyle resmedilir (Ülkü Dergisi, 1934, s. 485):

Taksitle bir radyo makinesi satın alarak köyün meydanına kurduk. Köy halkı bu makine vasıtasıyla bütün dünyayı dinliyor. Köylü alaturkadan ziyade garp musikisiyle istinas peyda etti. Çatık çehre ile gezmeyi köylülere yasak ettim. Herkese sabahleyin yatağın-
dan kalkınca birkaç kere gülmenin lüzumlu olduğunu öğrettim.

Görüldüğü gibi doktor muallimimiz yerleştiği köyde bir “kültür devrimini” hayata geçirmektedir. Büyükşehri ve ünlü bir yaşamı bırakıp Anadolu'ya yerleşme imgesi, mefkûreci münevverleri yaratma amaçlı yazılardan biridir. Bu yazılarda öğretmen, köy çocuklarının medenileşmesinin yegâne kaynağı olarak resmedilir. Her şeye kadar mefkûreci öğretmen imgesinin en önemli tamamlayıcısı, köylerde bu öğretmeni bekleyen ve o olmazsa solup gidecek olan çaresizlik içerisindeki köylü çocuklardır. Köylü çocukları betimlemeleri öğretmenin görevini kutsal bir görevden ziyade hayat memmat meselesi kılmaktadır: “Köy çocuğunun, sineması, tiyatrosu, eğlence bahçeleri yoktur. O her şeyi mualliminde ve mualliminin yaşayışında görür. Muallimin odası, resimleri, albümleri, eşyaları, kitapları onların bedii zevklerini doldurur” (Gültekin, 1933, s. 60).

Öğretmen Romanlarında “Mefkûreci Öğretmen” Söylemi

Mefkûreci öğretmen kimliğini besleyen ve yeniden yaratan en önemli kaynaklardan biri, dönemin öğretmen temalı romanlarıdır. Bu eserlerin başkahramanları fedakâr, kendini ulusuna adanmış, mefkûreci öğretmenlerdir. Dönemin öğretmen dergilerinde öne çıkarılan ve öğretmenlerin okuması istenen bu kitaplardan bazıları: Ferit Karşlı'nın *Bir Köy Öğretmeninin Anıları*, Reşat Nuri'nin *Çalıkuşu* ve *Yeşil Gece* romanları, Türk edebiyatından olmamakla birlikte Millî Eğitim Bakanlığı'nın çevirisini yaptırdığı ve öğretmen dergilerinde üzerine yazılar yazılan, Grigory Petrov'un *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* ve *Mefkûreci Öğretmen* kitaplarıdır. Bu romanlardan Ferit Karşlı'nın *Bir Köy Öğretmeninin Anıları* kitabı ve Reşat Nuri'nin romanları, bu döneme hâkim olan öğretmen algısını net bir şekilde ortaya koymaları nedeniyle bu alt başlıkta incelememizin ana eksenini oluşturacaklardır.

Bir Köy Öğretmeninin Anıları

Ferit Karşlı'nın 1935 yılında yazdığı *Bir Köy Öğretmeninin Anıları* adlı roman, İstanbullu bir öğretmenin Anadolu'daki öğretmenlik deneyimini konu edinmektedir. Dönemin mefkûreci öğretmen algısını çok iyi yansıtan bu kitap, öğretmen dergilerinde kesinlikle okunması gereken bir eser olarak öğretmenlere tavsiye edilmiştir. Romanın başkahramanı Çetin öğretmenin yaşadıkları, mefkûreci öğretmen kimliğinin beslendiği kaynakları ve düşünce sistematliğini net bir şekilde açığa çıkarmaktadır.

Romanda ele alınan ilk problem, öğretmen adaylarının köylerde çalışmak istememe hâlleridir. Çetin öğretmenle birlikte mezun olan öğretmenlerin çoğu şehir merkezlerinde çalışmak için her yolu denerken o, memleketin neresi olursa olsun ayırım yapmadan çalışmayı istemektedir. Çetin öğretmene göre: “Kim ne derse desin, inkılâp gençliği zaman ve mekân şartları aramadan; her an ve her yerde vazifesini yapmalıdır” (s. 11). Çetin öğretmenin tayini mutaassıp bir Anadolu köyüne çıktığında, bu duruma üzülen annesiyle kurduğu diyalog mefkûreci öğretmenin bu konuda nasıl düşünmesi gerektiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir (Karşlı, 1935, s. 13):

-Üzülme anne bizim vazifemiz asıl bu muhitlerde olacaktır. Biz biraz yetişmişleri daha iyi yetiştirmek için değil, hiç yetişmemişleri çok iyi yetiştirmeye gidiyoruz. Onun için çok geçmeyecek bizim kendilerine vereceğimiz heyecan ve hareketle bu iptidai köyler minimini birer mamure olacak ve bu mamurelerin külünü de Türkiye Cumhuriyeti teşkil edecektir. O zaman bu mamurelerde cahil değil, münevver, mutaassıp değil terakki-perver bir köylü kütlesi yaşayacak... Niye ağlıyorsun anne?

-Baban da Çanakale'ye senin gibi böyle yüksek bir imanla koşmuştu... Onu hatırladım da

-Şehit yüzbaşının oğlu babasının eserini tamamlamaya koşuyor... Marş marş.

Görüldüğü gibi öğretmenin Anadolu'da çalışma durumuna, yaratıcı niteliği olan mistik bir anlam atfedilmekte ve bu eylem ile Kurtuluş Savaşı'na katılmak ilişkilendirilmektedir. Köye çalışmaya giden Çetin öğretmenin orada olma nedeni para kazanmak ya da rahat etmek değildir. Gidilecek köylerde elektrik olamayabileceğini fakat öğretmenlerin taşıdıkları meşale ile bütün bir memleketi aydınlatacağını düşünmektedir. Çetin öğretmen köye göreve giderken içinde infilak etmeye hazır bir heyecan olduğunu fakat bu infilakın etrafa tahrip taneleri değil aydınlık saçacağını belirtmektedir (Karşlı, 1935, s. 15). Özetle o, bir öğretmen olarak ulusu uyandırma ve aydınlatma vazifesini üstlenmiştir (Karşlı, 1935, s. 26).

Çetin öğretmenin yolu olmayan ve katır sırtında saatlerce gittikten sonra ulaşabildiği köyde karanlıkta otururken aklından geçenler, mefkûreci öğretmenlerin kendilerine biçtikleri payeyi ve ne kadar motive olduklarını çok iyi yansıtmaktadır: “Karanlıkta bile ruhumu aydınlatan bir ümit bütün mevcudiyetimi kaplıyor... Yarını, yarınki Türk köyünü, yarınki Türk köylüsünü düşünüyorum... Bunların yapıcısı biz olacağız... Bu yüksek şerefın verdiği heyecan arasında gaşyoluyorum, kendimden geçiyorum...”

Romandaki karanlık metaforu ve bu karanlığı aşmanın yegâne yolu olarak ellerinde meşaleleriyle öğretmenlerin gösterilmesi, onların yapacağı işi mefkûre olmanın bir adım ötesine taşımaktadır. Köylü eğer öğretmenler aracılığıyla makûs talihini yenecekse o zaman köylerde öğretmenlik yapmak “Türk muallimi için yalnız bir vazife değil, ödenmesi lazım gelen milli bir borç” (s. 82) olarak kabul edilecektir.

Çetin öğretmen millî borcu öderken köy içerisinde tek başınadır. Köy muhîtinin bileşenleri “karanlıktan” çıkmamak için direnmekte bu nedenle de Çetin öğretmenin kendini çaresiz hissettiği anlar olmaktadır. Mefkûreci Cumhuriyet öğretmenin bu en ücra köylerdeki yalnızlığı, zihinlerdeki önder mitiyle giderilir. Çetin öğretmen, köyde yalnız ve çaresiz olduğu anlarda Mustafa Kemal'i düşünüp kendini yenilemeyi başarmaktadır (Karşlı, 1935, s. 44):

Büyük Gazi... Şu mütevazı köy mektebinde seni düşünüyorum. Sen bize nur veren, ışı veren bir varlıksın... Bize emanet ettiğin Türk Cumhuriyetini ebede kadar yaşatmak borcumuzdur... Köy muallimi senin yolunda yürüyor... Senin yolun kurtuluş yoludur... Senin varlığında, senin sözlerinde ne geniş bir sihir var ki bu ücra köşelerde bile bize en derin ilhamı veriyor ve biz senin yolunda nurdan nura koşuyoruz.

Görüldüğü gibi mefkûreci öğretmen imgesinin en büyük dayanağı, kendisiyle özdeşim kurulan bir önder mitidir. Mustafa Kemal'in bir parçası olma ve onun emanetini koruma söylemi, önemli bir mefkûre kaynağıdır. Dönemin öğretmen imgesinde en fazla kullanılan öge, başmuallim Mustafa Kemal'dir. Öğretmenimiz

sürekli olarak kendini onunla özdeşleştirir ve onun emanetini korumaya çalışır. Örneğin; Çetin öğretmen yılbaşı gecesi kapkaranlık ve sessizliğe gark olmuş köyü penceresinden seyrederken köylünün geçen ve gelen yıllardan bihaber olduğunu düşünüp hüzünlenmiştir. Sonra yatağının başucunda asılı olan Mustafa Kemal resmine bakıp: “Bizi ümide götüren varlık sensin, senin gibi bir kaynak oldukça çok geçmeyecek bu ülke, bu millet nura kavuşacak... Aziz ve değerli başbuğum; yeni yılın sana da senin muhterem milletine de kutlu olsun...” (Karslı, 1935, s. 119) diyerek kendini toparlamıştır. Öğretmenimiz bir emanetçidir. Kurtarıcı Önder, ülkeyi cumhuriyetçi öğretmenlere ve onların yetiştireceği genç nesillere emanet etmiştir.

Her şeye rağmen Çetin öğretmen, bahsettiğimiz motivasyon kaynakları sayesinde bu zor görevini başarıyla yapmış ve köyü birkaç yılda eğitime önem veren, kendi varoluşlarının farkında ve çalışkan bir muhite dönüştürmüştür. Bu haliyle kitap, mefkûreci bir öğretmenin neler yapması ve nasıl düşünmesi gerektiğini gösteren bir kılavuz niteliğindedir.

Çalığışu ve Yeşil Gece

Erken Cumhuriyet dönemi mefkûreci öğretmen imajına en ciddi etkiyi yapan yazar şüphesiz ki Reşat Nuri'dir. Kitaplarının çoğunda öğretmen temasını işleyen yazarın özellikle *Çalığışu ve Yeşil Gece* romanları gerek Anadolu betimlemeleri gerekse eğitimin toplumsal değişimi sağlayacak ana unsur olarak yansıtılması, mefkûreci öğretmen kimliğine etki etmiş ve birçok kentli aydınının köylere öğretmen olarak gitmesini sağlamıştır.

Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1928) romanı, mefkûre sahibi bir öğretmenin cumhuriyet değerleri için verdiği amansız mücadeleyi konu edinmektedir. *Yeşil Gece*'de ana tema, Sarı Ova kasabasında yaşayan Şahin öğretmenin “gericilere” karşı verdiği savaştır. Eğitim hayatına medreselerde başlayıp oradaki yozlaşmaya yerinde tanıklık ettiği belirtilen Şahin öğretmen, sarıklıların ve medresenin topluma büyük zararlar verdiğine, bunun yerine kurulacak modern eğitimin ise ülkeyi bütün dertlerinden kurtaracağına inanmaktadır.

Topluma faydalı olmak için katlanılması imkânsız koşullara direnen, kendisini anlamayan gerici çevrelerin saldırılarına karşı yılmadan çarpışan öğretmenimizin hayatı, mefkûreci bir öğretmenden beklenebilecek ölçüde fedakâr, direngen, milliyetçi bir karaktere sahiptir. Şahin öğretmen, tayini İstanbul'a çıkınca bu duruma itiraz edip Anadolu'ya gitmek istemiş ve “gericilerin ve sarıklıların” hâkim olduğu Sarı Ova kasabasına görevlendirilmiştir. Öğretmenimiz, burada çeşitli memuriyetlerde bulunan diğer Kemalist aydınları da etrafına toplayıp “gericiliğe” ve “softalara” karşı amansız bir mücadeleye başlamıştır.

Yazarın en popüler eseri olan *Çalılıkuşu* (1922) ise Fransız okulu mezunu Feride'nin Anadolu'nun çeşitli köylerinde öğretmenlik yaparken yaşadıklarını anlatır. Feride'yi Anadolu'ya götüren, onun mefkûre sahibi olması değil yaşadığı aşk acısı ve İstanbul dışında bir yerde yaşamını sürdürme isteğidir. Kalkış noktası mefkûre olmayan öğretmenlik serüveni, onu gittikçe içine çekmiş ve acılarına katlanabilmesini sağlamıştır. Ona göre öğretmenlik mesleği, birilerinin hayatını değiştirebildiği bu nedenle de âdeta kendinden geçerek yaptığı bir meslek haline gelmiştir. Önceleri para kazanma ve kaçma isteği olan bu meslek, Anadolu'da yaşadığı bütün sıkıntılara rağmen onun yaşama tutunmasını sağlamıştır. Feride'nin deyişiyle: “Çalışmak, bütün ruhuyla, kendini başkalarına vermek ne güzel şey! Çalılıkuşu tamamiyle eski çalılıkuşu oldu. Ne o, Ç'deki müphem yaşamak yorgunluğu, ne İzmir'deki isyanlar, hiçbiri kalmadı, bir yaz semasına musallat olmuş geçici bir bulut gibi hepsi dağıldı” (Güntekin, 2007, s. 338).

Görüldüğü gibi *Çalılıkuşu* romanı, mefkûre sahibi olan bir öğretmenin hayatını anlatmamaktadır. Fakat Anadolu betimlemeleri, öğretmenlik mesleğinin hayatı değiştirebilirliği, acılara dayanma gücü vermesi, köydeki çocukların çaresizliği gibi temalar üzerinden özellikle kent soylu okumuş kesimlerin öğretmenlik mesleğine yönelmeleri sonucunu doğurmuştur. Özellikle genç kadınlar için *Çalılıkuşu* ve öğretmenlik mesleği bir ideal olarak belirlemiştir.

Mefkûreci Cumhuriyet Öğretmeninin Siyasal İşlevleri

Kurucu kadro millî eğitim aracılığıyla halkın düşünce dünyasını değiştirmeyi hedeflediğinden bu sürecin en önemli yürütücüleri olarak Cumhuriyet öğretmenlerini göreve koşmuşlardır. Büyük bir mefkûreyle donattıkları öğretmenlerin, Cumhuriyet ideolojisinin hem canlı bir temsili hem aktarıcısı hem de koruyucusu olarak tasarlandığı görülmektedir.

Örnek Cumhuriyet Yurttaşları Olarak Öğretmenler

Kemalist seçkinler, Cumhuriyet ideolojisinin temsilcileri olarak ülkenin dört bir yanına yayılmış öğretmenlerden, yeni rejimin örnek vatandaşları olarak dolaylı bir siyasal işlev görmelerini beklemektedir. Bu öyle bir vazife ki okul sınırlarıyla başlayıp hayatın her anını içine almaktadır. Bu nedenle gittikleri muhitlerde Kemalizmin tecessüm etmiş hâli olarak hareket ettiklerinin bilicinde olmalıdırlar.

Tonguç, öğretmenlerin içleri kan ağladığında dahi çocukluğun saflığını, temiz yürekliliğini ve güler yüzlülüğünü muhafaza etmeleri gerektiğini belirtir. Köylülerin ve öğrencilerin arasında öğretmen “güler yüzlü ve tatlı dilli” olarak anılmalıdır.

Onun diğer bir özelliği, dakik ve çok çalışkan olmasıdır: İşine taparcasına bağlı olan, yatması, kalkması, çalışması düzenli öğretmen, böylece “görevi kutsal bilen bir toplum” yaratma kudretine sahip olacaktır. Cumhuriyet öğretmeni ayrıca yaşamayı seven biri olmalı fakat bu özelliği onun aynı zamanda özgeci bir anlayışla hareket etmesini engellememelidir. Çünkü Cumhuriyet öğretmenin en belirleyici özelliği, onu hayata bağlayan, topluma yararlı olma isteğidir. Bu özelliklere sahip olan Cumhuriyet öğretmeni, köylülere; “...konuşmayı, oturmayı, yemeyi, içmeyi, çalışmayı, dinlenmeyi, gezmeyi, türkü söylemeyi, milli oyunlar oynamayı, temiz olmayı, düzenli iş görmeyi, her şeyi, kendi hayatında örnek olarak” öğretecektir. İçine yerleştiği köyün; “irili ufaklı, kadınlı erkekli, bütün insanları, bilgisizliğin sıkıntılarından kurtularak aydınlığa kavuşacak, bunun zevkiyle durmadan çalışacak, bıkmadan eğlenecek, zamanı gelince coşacak, taşacak, hayatı sevecek, onlar da tıpkı öğretmen gibi yaşamak ne güzel şeymiş diyecekler” (Tonguç, 1990, s. 116).

Kazım Nami de öğretmenlerin, yaşantılarıyla Kemalizmin temsilcisi olduklarının bilincinde olmaları gerektiği konusunda onları uyarır. Öğretmenlerin kılık kıyafetlerine özen göstermeleri gerektiğini fakat sadelikten ödün vermemelerini salık verir. Özellikle kadın öğretmenlerin makyaj ve giyimlerinde çok dikkatli olmaları gerekir. Öğretmenler, tavırlarına da özen göstermelidirler: Sokakta ıslık çalmak, şarkı söylemek gibi dikkat çekici hareketler yapılmamalıdır. Öğretmenlerin ciddi fakat sevimli ve samimi bir edaya sahip olması gerektiğini belirten Nami, onları ahlak kurallarına dikkat etmeye çağırmaktadır (Nami, 1934, s. 160).

Erken Cumhuriyet döneminde öğrencilik yapmış yüzün üzerinde kişiyle yapılan sözlü tarih çalışmasında (Altınay & Bora, 2009), Cumhuriyet öğretmenin, öğrencilerin zihnindeki imajını göstermesi bakımından önemlidir. Döneme tanıklık etmiş öğrencilerden biri, öğretmeni şöyle betimlemektedir: “Son derece resmiydi. Son derece. Yani tövbe yarabbim. Allah’tan sonra öğretmenimiz.” Başka bir kişi, öğretmenini: “Sanki İnönü o, şey... Atatürk oydu. O zaman Atatürk değil de kapalı paşaydı... Sanki orda Kemal paşa oydu” şeklinde anlatmaktadır. Aynı çalışmada halk ile Cumhuriyet rejimi arasındaki ilişkinin öğretmen dolayımıyla gerçekleştiğini görmekteyiz. Halk için öğretmenler, yeni rejimin yaptığı değişimlerin en hızlı gözlenebildiği kişiler durumundadır: “Şakir Efendi... öğretmenlere bey denmez, yani efendi tabir olunurdu... Böyle beyaz sakalı var, buraya kadar. Fakat kıyafet şeysi inkılabı yapıldı vakit, bir gün içinde sakalı filan bıraktı, intibak etti” (Tan vd., 2007, s. 77).

Cumhuriyet İdeolojisinin Aktarıcısı ve Koruyucusu Olarak Öğretmen

Cumhuriyet öğretmenlerinden beklentinin oldukça kapsamlı olduğu yukarıda ifade edildi. Bu beklentinin en önemli ayağını oluşturan ise pozitivist dünya görüşü

çerçevesinde muhayyel bir ulus yaratma isteğiydi. Bu sürecin iki yönlü işletildiği söylenebilir: Bir taraftan okullarda müstakbel vatandaş yetiştirilirken diğer taraftan halk kitlesi yaygın eğitim kurumlarıyla modernleştirilecektir.

Kemalist seçkinler için öğretmenler, Cumhuriyet ideolojisinin sadece temsilcisi değil aynı zamanda aktarıcısı ve koruyucusudur. Öğretmenlerden beklenen bu işlevin çeşitli şekillerde yerine getirilmesini sağlamaktır. Örneğin; 1925-28 yılları arasında Cumhuriyet devrimlerini halka anlatsın diye öğretmenlerden irşat heyetleri oluşturulmuş, bu heyetler yaz tatillerinde kasaba ve köylere gidip halka Cumhuriyet devrimlerini anlatıp propaganda yapmışlardır (Akyüz, 1978a, s. 272). İrşat heyetleri örneğinde doğrudan propagandist olarak vazifelendirilen öğretmenlerin bu işlevi ifa ettiği diğer yerler; millet mektepleri, halk odaları ve halkevleri gibi kurumlar olmuştur.

1930'ların başında Mustafa Kemal'in kendi isteğiyle açılması sağlanan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın başarısı ve Menemen Olayı gibi rejim muhalifliğinin toplumdaki yaygınlığı görülünce yeni rejimin halk katında yaygınlaştırılması için çeşitli girişimler başlatılmıştır. Bu dönemde kitle iletişim araçları gelişmemiş olduğundan halkla temas için en uygun strateji yüz yüze ilişkiye olanak tanıyan kurumlardır. Okuma yazma oranının oldukça düşük olduğu böylesi bir dönemde yeni rejimin kitlelere ulaşma aracı çoğunlukla görsel ve işitsel araçlardır. Bu kapsamda halkevleri; müzeleri, sergileri, konferans ve tiyatroları aracılığıyla Kemalist rejimin en önemli merkezleri olmuştur. Halkevleri, Kemalist seçkinlerin halkı eğitmek için hizmete koştuğu, çalışanlarının büyük kısmı öğretmenler olan, dönemin önemli kurumlarından biridir. Halkevlerinde görev almak yasal anlamda gönüllülük olarak gösterilse de fiiliyatta devlet memurlarının yapmakla sorumlu tutuldukları zorunlu bir mesai durumundadır. Özellikle öğretmenler halkevlerinin zorunlu üyesi durumundadırlar.

Halkevleri 19 Şubat 1932'de 14 şube olarak açılmış ve kapatıldığı 1950 yılına kadar bu sayı 478 halkevi, 4322 halk odasına ulaşmıştır (Yeşilkaya, 2009, s. 113). Kemalizmin yalnızca siyasi alanda değil kültürel alanda ve günlük yaşam üzerinde de belirleyici olma gayretinin en somut ürünü olan halkevleri ile amaçlanan, Kemalist ideolojiyi yaymak ve bu ideolojinin ürünü olan devrimleri yerleştirmektir. İnönü, halkevlerinin açılışının birinci yıldönümü nedeniyle yaptığı konuşmada, halkevlerinin Cumhuriyet Halk Fırkası için önemini şu sözlerle ifade etmektedir: "Halkevleri fikir olarak ve müessese olarak mesuliyet mevkiinde bulunan siyasi partimizin, bütün özünü ve varlığını halkın geniş tabakalarına anlatması ve sevdirmesi için, mühim bir merkezdir" (Ülkü Dergisi, 1933, s. 101). Dönemin başbakanlarından Şükrü Saraçoğlu ise halkevlerinin; Türkçü, devletçi ve inkılapçı olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin içtimai cephesindeki işlerini başarmak için yaratıldığını belirtmektedir (Ülkü Dergisi, 1943).

Cumhuriyet öğretmenin önemli misyonlarından biri olarak sunulan halkı “medenileştirme” vazifesini ve bu minvalde halk algısını, Kemalist seçkinlerin öğretmenlere yönelik çeşitli telkinlerinde görmek mümkündür. Bu telkinlerin en tipik örneklerinden biri, dönemin önemli isimlerinden Tonguç’un (1990, s. 141) göreve başlayacak öğretmenlere hitaben yazdığı ve öğretmen dergilerinde yayımlanan mektupta karşımıza çıkmaktadır:

Çalışma sırası şimdi size geldi. Her biriniz ıssız bir köye dalarak oradaki geri hayat şartlarını düzeltmeye, yüzyıllardan beri okul yüzü görmeyen çocukları eğitmeye başlayacaksınız. En ıssız, en durgun diyarlara hareket, canlılık, neşe sokacaksınız. Hayattan bıkmış, dünyadan bütün ümitlerini keserek kendi kendini ayırmış, bir softanın peşine takılma yüzünden hayat görüşünü değiştirerek hayali ve meçhul bir âleme bağlanmış olan ortaçağ insanlarına yeni hayat telakkileri götüreceksiniz. Geçmiş uzun yıllardan beri süregelen ve onları kasıp kavuran ekonomik, sosyal mahiyetteki geri hayat şartlarına kölelik etmekten kurtaracaksınız, onları hür ve mesut insanlar haline getirmenin yollarını bulacaksınız.

Muallimler Mecmuası’nda yayımlanan birçok yazıda da benzer betimlemeler göze çarpmakta ve öğretmenler için bu durum bir tehlike olarak işaret edilmektedir. Sadrettin Celal’in yazdığı “İntibak mı? İntibaksızlık mı?” başlıklı yazı, öğretmenlere uyarılarda bulunmaktadır. Öğretmenlerin gittikleri yerlerde geri durumda bulunan halka ruhen intibak olmaması gerektiğini aksi takdirde onları ileriye götüremeyeceğini belirten Celal, genç öğretmenin muhitini güzelleştirmek için yapacağı, yapmakla mükellef olduğu savaşın bu intibaksızlığın neticesinde gerçekleşeceğini savunur. Bu intibaksızlığını içinde bulunduğu yapının tepkisini çekmeden sürdürebilen öğretmen, kendi fikriyatını yavaş yavaş yayıp insan kazanmaya çalışır ve muhit içinde yeni bir muhit yaratırsa Sadrettin Celal’in deyişiyle “muhitin medeni seviyesini yükseltmekten ibaret olan içtimai vazifesini yapmış” olacaktır (Celal, 1930, s. 244).

Öğretmenin ruhunu köylüden koruması bir gereklilik olarak düşünülmekteydi. Fakat vazife göz önünde bulundurulduğunda, öğretmenin sadece ruhunu koruması yetmeyecektir, korunması gereken diğer bir unsur ise köyün çocuklarıdır. Ülkü Dergisi’nde yazılan bir makale, bu bakış açısını oldukça sert ifadelerle ortaya koymaktadır. Buna göre: “Mektebe gelen yavruların gayeleri iyi bir vatandaş olmak için lazım gelen bilgiyi, kültürü almaktır. Alır fakat gene unutulur. Tesir ne kadar büyük olursa olsun onu yutan ejderhalar, devler vardır. O yavrunun saf dimağından bunu silen mendebur eller vardır.” Dergiye göre bu mendebur eller, aileler ve özellikle annelerdir: “O körpe dimağları bağıra bağıra körleştiren Kurunuvustai (orta çağ) bir terbiye diye hala ellerinde kullandıkları dayak vasıtasıyla, metin vücutlarını, onun tabii inkişafını hırpalayan, gıda ve sıhhatine dikkat etmeyen anası babası ve ailesi içinde geçirir.” (Gültekin, 1933, s. 61).

Dönemin öğretmen dergilerinde, yeni rejim için makbul vatandaş yaratmakla vazifelendirilmiş Cumhuriyet öğretmenlerinin en büyük sıkıntısı, halkın kendisidir. Öğretmenler çoğunlukla talebelere kazandırdıkları değerlerin okul dışında nasıl tahrip edildiğinden yakınmaktadırlar. Ailelerin yarattığı bu “büyük sorundan” kurtulmanın yolu, bir köy öğretmenine göre “birbirine yakın köylerde yatı mektepleri açmak ve civar köylerin çocuklarını buralara toplayarak yetiştirmektir” (Rifat, 1933, s. 346). Alıntıda da görüldüğü gibi bu sorunu gidermek için muallimlerin ve Kemalist münevverlerin sıklıkla önerdikleri şey, yatılı okulların gerekliliği olmuştur. Buna göre gelecek kuşakları yeni rejimin değerlerine göre yetiştirebilmenin en etkili yolu, onların aileleriyle temasını sınırlamak olmalıdır.

Halkın modernleştirilmesi için vazifelendirilen öğretmenler, başarılı olabilmek için sıklıkla halka karşı devlet gücünü kullanabilmeleri gerektiğini savunmuşlardır. 1 Mart 1935 tarihli *Muallim Sesi Dergisi*'nin başyazısı; “Köy Okutanı Köyün Önderi Olmalıdır” başlıklıdır. Bu yazıda, köyde yeni rejim kökleştirilmek isteniyorsa köy yasasının derhal değiştirilip köyün öğretmeninin yetkilendirilmesi gerektiği aksi takdirde köylünün başka türlü yola getirilemeyeceği savunulmaktadır (Muallimin Sesi, 1935).

Sonuç

Pozitivist bir modernleşme anlayışına sahip Kemalist seçkinler için hakikat, kuşkuya yer bırakmaksızın tektir ve kendilerinin dünyayı gördükleri gibidir. Bilgiyi mutlaklaştıran bu tarz bir epistemolojik dogmatizm, Kemalizmin modernleşme anlayışını yukarıdan aşağıya bir modernleştirme yöntemine hapsetmiştir. Erken Cumhuriyet dönemi, Kemalist seçkinler için hakikati halk kitlelerine taşıyacak araçlar aradıkları zamanlar olmuştur. Bu süreçte yapılmak istenen ise geleneksel kültürle modern arasındaki ilişkide ikincisini hâkim kılabilecek eğitimsel araçlar tasarlamak olmuştur.

Bu tarz bir düşünce sistematğine sahip olan kurucu kadro için modernleşme sürecini halka aktaracakları kurumlar okullar, bu aktarım için vazifelendirilecek yegâne kişiler ise elbette ki öğretmenler olmuştur. Fakat bu dönemde yüzde sekseni köylerde yaşayan bir halkın modernleştirilmesi için çok sayıda yetişmiş öğretmen kadrosuna ihtiyaç vardır. Var olan az sayıdaki öğretmen kadrosunun kent kökenli oluşu ve bu kadroları ülkenin en ücra köşelerine kadar göndermenin zorluğu, erken Cumhuriyet dönemi öğretmen imgesine “Mefkûreci Cumhuriyet öğretmeni” söylemini sokmuştur. Devlet söyleminde başlayan, öğretmen dergileri ve romanları ile yeniden üretilen bu kimlik, Türk modernleşmesi için oldukça önemlidir. Devlet söyleminde “Cumhuriyet öğretmeni”; fedakâr, kendini ulusuna adanmış, devletin ve ulusunun

istikbali için varoluşsal bir kimlik olarak dolaşıma sokulmuştur. Böylece öğretmenlik mesleği, vatana ve millete karşı bir borç olarak her türlü sosyal gerçekliğin üzerinde kutsal bir meslek olarak konumlandırılmıştır. Sonuç olarak “Cumhuriyet öğretmenleri” kendilerine biçilen modern bir ulus yaratma vazifesiyle Kemalist seçkinlerin yereldeki temsilcisi olmuştur.

Dönemin “Cumhuriyet öğretmenleri” yukarıda bahsedilen vazifelerini içselleştirmişlerdir. Kendilerini ulusun önderiyle özdeş kabul eden “Cumhuriyet öğretmenleri”, kendilerini halaskâr diğer bir deyişle kurtarıcı olarak tasarlamaktan geri durmamış, pozitivist modernleşme anlayışının hararetle bir neferi olarak gelenekselin karşısına dikilmişlerdir. Kemalizmin ülkenin dört bir tarafında tecessüm etmiş temsilcileri olan “Cumhuriyet öğretmenleri”, yaşam tarzları ile Cumhuriyet rejiminin “makbul vatandaş” portresi olmakla kalmamış, bu projenin yereldeki tatbik edicisi ve koruyucusu olmuşlardır.

Idealist Teacher as the Bearer of the Republic Modernization

Serkan Turgut

Introduction

Early Republic period became a determining factor in the transformation of the social-cultural structure with a new paradigm. Educational institutions comprise the most important tool of the process that was tried to be conducted not as a result of the intrinsic processes of the society itself but by a modernist staff in accordance with a positivist understanding. Teachers were appointed with the task of spreading the meaning realm of the Republic modernization to the periphery. We see that the identity of the teacher defined with such a mission is constructed as the counterpart of the traditional meaning realm and the primary element that will modernize it. Even though various studies have been conducted in recent years which refer to this characteristic of the identity of teachers, studies that open the nature of this process to discussion are rather sparse.

It can be observed when the studies in literature are examined that majority of the studies on Republic era Turkish modernization have become spaces where rival ideological poles generate pro and con arguments by way of macro political and historical narratives. We also observe that the small number of studies that approach this period in a critical manner mostly tend towards the macro space and that only a

@ Dr., BAYETAV (Bir Arada Yaşarız Eğitim ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı). serkanturgut_@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-3033-4250>

 © İlmi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/M0677
insan & toplum, 2023; 13(1): 126-158.
insanvetoplum.org

 Received: 16.05.2021
Revision: 27.12.2021
Accepted: 10.04.2022
Online First: 21.06.2022

very small number of studies focus on examining the social-cultural traces of these discussions. One of the primary motives in conducting the present study is related with such a shortcoming.

The present study focuses on the republic teacher image as one of the most important elements in transferring Republican era Turkish modernization to the public. The primary aim of our study was to problematize the “republic teachers” reality as the representatives and implementors of the Turkish modernization process within the context of early Republic era; try to understand the formation of the teacher image of this period and to put forth the implications of this image.

In this scope, the study was designed within the framework of the qualitative research method. Study data were tried to be collected from a wide range. The primary resources examined were; discourses and speeches of the executives, statutory rules and orders of national education, manuals, councils, teacher magazines and teacher novels. As such, the present study is comprised of three main headings apart from the introduction and conclusion sections. The first heading focuses on the ideological and political foundations of the Republic era Turkish modernization, followed by the characteristics with which the identity of republic teachers have been built from state discourse to teacher magazines and the final heading opens the political functions of the republic teachers for discussion.

Early Republic Era Modernization Understanding

Even though the founders of the Republic tried to introduce the new regime as a radical disengagement from the old regime, Republic modernization can be considered as the continuation of Ottoman modernization in many areas despite harboring certain disengagements. Hence, we can consider Republic modernization as a period during which the modernization movements that emerged within the Ottoman state structure over a period of about two centuries attained a corporate structure thus setting forth a legal framework. Because it can be stated that many institutions that put their roots down during this period have actually been founded during the Ottoman modernization period or at least have been a matter of intellectual discussion. The major common ground of both processes is the central position and authoritative administration style of the state. As a result of this continuity, the state attained the power to identify the epistemic and normative boundaries of the modernization period by itself and did not allow the presence of a decentralized public space.

Another important feature of the Early Republic era modernization understanding is the positivist character of Turkish modernization. This characteristic that provided

the legitimacy of Turkish modernization for the relatively literate sections during the Ottoman era and beyond in addition to identifying the method for this process also became a justifying anchor of Republic modernization enabling its civilization discourse, state centered and authoritative characteristics as well as the exclusion from public space of opposing opinions and the conception of individual.

Another important characteristic of the Republic era Turkish modernization is the nationalistic characteristic of this process. This understanding that provides the Early Republic era modernization its general characteristic is of critical importance for us to understand its national education ideology. The executors of Turkish modernization transformed this nationalistic discourse in the primary element of modernization following the 2nd Constitutional Era which continued to gain strength during the Republic era.

Construction of the Idealist Republic Teacher Identity

We already indicated that the modernization of a public with eighty percent living in villages was turned over primarily to the educational institutions by the founding staff. There is a need for a large number of Kemalist teachers in order to implement this ideal. The fact that almost all of the small number of educated staff members are from urban areas coupled with the difficulties in sending the staff members to the most distant parts of the country was among the most important problems for education during that period. This led to the emergence of the “idealist teacher” discourse as the dominant discourse in line with the image of the early Republic era teachers.

The primary source of the idealist teacher discourse is of course Mustafa Kemal. Even though he does not have a lot of declarations regarding educational policies, he has made many important comments regarding the profession of teaching for motivating the members of this profession. The development of the idealist teacher discourse can be followed first-hand by keeping track of the discourses and speeches given by Mustafa Kemal at various occasions and times.

Another important source that has made an impact on the formation of the idealist teacher identity is the teacher literature at the time; publications such as Teachers Magazine, Teacher’s Voice Magazine, Ideal Magazine played an important role in the establishment of this identity as periodical publications followed closely by teachers.

Novels of the period with a focus on teachers were also among the important sources that fed and recreated the identity of the idealist teacher. The heroes of

these novels are altruistic idealist teachers who have devoted themselves to their nation. Some of the books that were emphasized during the teacher magazines of the period are: “Memoirs of a Village Teacher” by Ferit Karslı, “Çalıkları” and “Green Night” by Reşat Nuri, “The Country of White Lilies” and “Idealist Teacher” novels by Grigory Petrov translated by the Ministry of National Education that was reviewed in the teacher magazines of the era despite not being a part of Turkish literature.

Political Functions of the Idealist Republic teacher

Since the founding staff members aimed to transform the world of thought of the public via national education, they appointed the Republic teachers to this task as the most important executives. We can see that the teachers equipped with idealism are both a living representation of the Republic ideology as well as its transmitter and preserver.

Kemalist elites expect teachers spread out to the four corners of the country as representatives of the Republic ideology to carry out a political function as the ideal citizens of the new regime. This is such a task that it starts within the boundaries of the school but encompassing all moments of life. Hence, they have to be aware that they are acting as the embodiment of Kemalism wherever they go.

We pointed out that expectations from Republic era teachers are quite comprehensive. The desire to build an imagined nation within the framework of a positivist world view was the most important building block of this expectation. We can state that this process has been operated bidirectionally: while prospective citizens are educated at the schools, the public will be modernized by way of informal education institutions.

For Kemalist elites, teachers are not only the representatives of the Republic ideology but also the transmitters and preservers. We observe this function expected from the teachers emerging in various different ways.

Conclusion

Reality is undoubtedly one for the Kemalist elites with a positivist modernization understanding and it is as they see the world. Such an epistemological dogmatism that absolutizes knowledge has imprisoned the modernization understanding of Kemalism into a top-down modernization method. The Early Republic era was a time during which Kemalist elites sought for tools to carry over reality to the public masses. It

was desired during this process to design educational tools that will ensure that the modern will prevail in the relationship between traditional and modern cultures.

Schools were of course the establishments where modernization process would be transferred to the public for the founding staff with such a style of thought and teachers were indeed the only individuals that could be appointed for such a task. However, there is a need for a large number of educated staff members to modernize the public eighty percent of which were living in villages at the time. The fact that the teacher staff were mostly from urban areas coupled with the difficulties in sending the teachers to the distant parts of the country led to the emergence of the “Idealist Republic Teacher” image. This identity that started with state discourses which then went on to be regenerated by way of teacher magazines and novels is very important for Turkish modernization. “Republic teacher” went into circulation as part of state discourse as an altruistic identity that has devoted itself to its nation for the future of the state and the nation. Thus, the teaching profession has been positioned as a sacred profession above all kinds of social realities as a debt to the homeland and the nation.

Kaynakça | References

- Açikel, F. (2009). Devletin manevi şahsiyeti ve ulusun pedagojisi. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce Cilt 4 Milliyetçilik içinde* (ss. 117-139). İletişim.
- Akyüz, Y. (1978a). *Öğretmenlerin toplumsal değişimdeki etkileri*. Doğan Basımevi.
- Akyüz, Y. (1978b). Türkiye’de öğretmen «öğretmen» ve meslek imajı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 115-121.
- Alkan, M. Ö. (2001). Resmi ideolojinin doğuşu ve evrimi üzerine bir deneme. *Cumhuriyet’e devreden düşünce mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in birikimi içinde* (ss. 377-407). İletişim.
- Altınay, A. G. (1999, Eylül). Askerlik vazifesi’nden milli güvenlik bilgisi’ne askerlik ve eğitim. *Birikim*, 200-208.
- Altınay, A. G., & Bora, T. (2009). Ordu, militarizm ve milliyetçilik. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce Cilt 4 Milliyetçilik içinde* (ss. 140-154). İletişim.
- Bakır, K. (2008, Mayıs). II. Meşrutiyet döneminde milli seçkinlik ve eğitim: Emrullah Efendi Tuba Ağacı Nazariyesi. *Doğu Batı*, 197-213.
- Başar, E. (2004). *Milli eğitim bakanlarının eğitim faaliyetleri (1920-1960)*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. YKY.
- Celal, S. (1930, Haziran). İntibak mı, intibaksızlık mı? *Muallimler Mecmuası*.
- Çaha, Ö. (1998, Kasım). İdeolojik kamusalın sivil kamusal dönüşümü. *Doğu Batı*, 74-96.
- Çetinsaya, G. (2002). Kalemîye’den Mülkiye’ye Tanzimat zihniyeti. *Cumhuriyet’e devreden düşünce mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin birikimi içinde* (ss. 54-71). İletişim.

- Demiray, T. (1930, Mayıs). T.C. Muallim Birlikleri Federasyonu Yasası. *Muallimler Mecmuası*.
- Georgeon, F. (2009). *Osmanlı-Türk modernleşmesi*. YKY.
- Gültekin, S. (1933, Ağustos). Melez terbiye. *Ülkü*, 60-62.
- Gündüz, M. (2008, Mayıs). II. Meşrutiyet ideolojilerinde sosyoloji ve geleceğin toplum tasavvuru. *Doğu Batı*, 149-170.
- Güntekin, R. N. (2007). *Çalılıkıuşu*. İnkılap.
- Güntekin, R. N. (2002). *Yeşil gece*. İnkılap.
- İ.M.Ş. (1991). *İkinci maarif şurası*. Mili Eğitim Basımevi.
- İnalçık, H. (2004, Ağustos). Atatürk ve Atatürkçülük. *Doğu Batı*, 83-120.
- Kadıoğlu, A. (2009). Milliyetçilik-liberalizm ekseninde vatandaşlık ve bireysellik. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce Cilt 4 Milliyetçilik içinde* (ss. 284-292). İletişim.
- Kafadar, O. (2009). Cumhuriyet dönemi eğitim tartışmaları. *Modernleşme ve Batıcılık içinde* (ss. 351-381). İletişim.
- Kaliber, A. (2009). Türk modernleşmesini sorunsallaştıran üç ana paradigma üzerine. *Modernleşme ve Batıcılık içinde* (ss. 107-124). İletişim.
- Karşlı, M. F. (1935). *Köy öğretmeninin anıları*. Köyhocası Basımevi.
- Katoğlu, M. (2000). Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür, Sanat. *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980* (ss. 417-519). içinde İstanbul: Cem Yayınevi.
- Koçak, C. (2002). Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet. *Cumhuriyet’e devreden düşünce mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin birikimi içinde* (ss. 72-87). İletişim.
- Lewis, B. (2009). *Modern Türkiye’nin doğuşu*. Arkadaş.
- M.E.İ.S.D.C1. (1946). *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M.EĞ. bakanlarının milli eğitimle ilgili söylev ve demeceleri* (Cilt 1). Milli Eğitim Basımevi.
- M.E.İ.S.D.C2. (1946). *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M.EĞ. bakanlarının milli eğitimle ilgili söylev ve demeceleri* (Cilt 2). Milli Eğitim Basımevi.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk modernleşmesi*. İletişim.
- Muallimin Sesi. (1935, Mart 1). Köy okutani köyün önderi olmalıdır. *Muallimin Sesi*, 12.
- Ziya, H. (1931, Şubat). Fehmi Kubilay. *Muallimler Mecmuası*.
- Nami, K. (1930a, Şubat). Bilgi ihtiyacı. *Muallimler Mecmuası*.
- Nami, K. (1930b, Haziran). Gül kokan diken. *Muallimler Mecmuası*.
- Nami, K. (1934). *Muallimin meslek ahlakı*. İstanbul Devlet Matbaası.
- Parla, T. (1994). *Atatürk’ün nutku*. İletişim.
- Petrov, G. (2011). *Beyaz zambaklar ülkesinde*. Tema yayınları.
- Petrov, G. (1930). *Mefkureci muallim*. Devlet Matbaası.
- Raşit, H. (1931, Kanunısani). Büyük şehidimiz Kubilay için. *Muallimler Mecmuası*.
- Raşit, H. (1934). Cumhuriyetle değişen maarif. *Muallimler Mecmuası*, 10(35), 117-121.
- Rifat, K. (1933, İkinciteşrin). Köyde yetiştirme ve imar. *Ülkü*, 344-350.
- Somel, S. A. (2010). *Osmanlı’da eğitimin modernleşmesi (1839-1908)*. İletişim.
- Tan, M. G., Şahin, Ö., Sever, M., & Bora, A. (2007). *Cumhuriyet’te çocuklar*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Timur, T. (1997). *Türk devrimi ve sonrası*. İmge.

- Tonguç, İ. H. (1990). *Mektuplarla köy enstitüsü yılları*. Çağdaş Yayınları.
- Ülkü Dergisi. (1933, Mart). İsmet Paşa'nın nutku. *Ülkü*.
- Ülkü Dergisi. (1934, Ağustos). Saadeti bulan adam. *Ülkü*.
- Ülkü Dergisi. (1943, Mart). Başvekilimizin nutku. *Ülkü*.
- Üstel, F. (2001). II. Meşrutiyet ve vatandaşın "icadı". *Cumhuriyet'e devreden düşünce mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi* içinde (ss. 165-179). İletişim.
- Yeşilkaya, N. G. (2009). Halkevleri. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce Cilt 2 Kemalizm* içinde (ss. 113-119). İletişim.
- Yıldız, A. (2009). Kemalist milliyetçilik. *Kemalizm* içinde (ss. 210-235). İletişim.
- Zürcher, E. J. (2008). *Milli mücadelede İttihatçılık*. İletişim.
- Zürcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İletişim.